

TRANS*FORMACIJA PRAVA

MODELI
PRAVNOG
REGULISANJA
PRILAGODBE
SPOLA U BIH

TRANS*FORMACIJA PRAVA:
MODELI PRAVNOG REGULISANJA PRILAGODBE SPOLA U BIH

Sarajevo, 2016.

Edicija Ljudska prava Sarajevskog otvorenog centra
Broj knjige: 55

Naslov: Trans*formacija prava: Modeli pravnog regulisanja prilagodbe spola u BiH
Autor_ice: Damir Banović, Natalija Petrić, Slavoljupka Pavlović i Vladana Vasić
Stručni_e saradnici_e: Inela Hadžić, Saša Gavrić i Boris Krešić
Uređivač_ica: Vladana Vasić
Lektura/korektura: Mirnes Sokolović
Prelom i dizajn: Lejla Huremović
Izdavač: Sarajevski otvoreni centar, www.soc.ba
Za izdavača: Emina Bošnjak

© Sarajevski otvoreni centar

Nekomercijalno umnožavanje, fotokopiranje ili bilo koji drugi oblik reprodukcije cijele publikacije ili njezinih dijelova je poželjno, uz prethodno pismeno informisanje izdavača na mail: office@soc.ba.

Ova publikacija je urađena uz podršku Švedske agencije za međunarodni razvoj i saradnju (SIDA), Friedrich Ebert Stiftung Bosna i Hercegovina (FES) i Fondacije Astraea - Lezbejska fondacija za pravdu. Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost izdavača i autora_ica i ne odražava stavove SIDA-e, FES-a i Fondacije Astraea.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

342.726-055.3(497.6)(094.5.07)

TRANS*FORMACIJA prava - modeli pravnog regulisanja prilagodbe spola u BiH / [autor_ice Damir Banović ... [et al.]. - Sarajevo : Sarajevski otvoreni centar, 2016. - 92 str. : graf. prikazi, obrasci ; 23 cm. - (Edicija Ljudska prava Sarajevskog otvorenog centra ; knj. 55)

Bibliografija i bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-536-49-6
1. Banović, Damir
COBISS.BH-ID 23525894

TRANS*FORMACIJA PRAVA:
MODELI PRAVNOG REGULISANJA PRILAGODBE SPOLA U BIH

Sarajevo, 2016.

SADRŽAJ

UVOD	7
1. MODEL OKVIRNOG ZAKONA O RODNOM IDENTITETU BIH	9
1.1. OBRAZLOŽENJE MODELA OKVIRNOG ZAKONA O RODNOM IDENTITETU BIH	21
2. MODEL ZAKONA O RODNOM IDENTITETU FEDERACIJE BIH	30
2.1. OBRAZLOŽENJE MODELA ZAKONA O RODNOM IDENTITETU FEDERACIJE BIH	42
2.2. MODEL PRAVILNIKA O NAČINU PRIKUPLJANJA MEDICINSKE DOKUMENTACIJE TE UTVRĐIVANJU USLOVA I PRETPOSTAVKI ZA PRIZNAVANJE PRAVNIH POSLJEDICA PROMJENE SPOLA ILI ŽIVOTA U DRUGOM RODNOM IDENTITETU FEDERACIJE BIH	51
3. MODEL ZAKONA O RODNOM IDENTITETU REPUBLIKE SRPSKE	61
3.1. OBRAZLOŽENJE MODELA ZAKONA O RODNOM IDENTITETU REPUBLIKE SRPSKE	72
3.2. MODEL PRAVILNIKA O NAČINU PRIKUPLJANJA MEDICINSKE DOKUMENTACIJE TE UTVRĐIVANJU USLOVA I PRETPOSTAVKI ZA PRIZNAVANJE PRAVNIH POSLJEDICA PROMJENE SPOLA ILI ŽIVOTA U DRUGOM RODNOM IDENTITETU REPUBLIKE SRPSKE	81
O SARAJEVSKOM OTVORENOM CENTRU	91

UVOD

Iako je Zakonom o zabrani diskriminacije BiH još 2009. zabranjena diskriminacija transrodnih osoba, te je promjena spola zakonima o matičnim knjigama oba entiteta iz 2012. izričito prepoznata kao osnov za promjenu podataka u matičnim knjigama i ličnim dokumentima, ljudska prava transrodnih osoba u BiH ostaju još uvijek neadekvatno zaštićena, a posebno njihovo pravo na samoodređenje u smislu određenja roda, odnosno rodnog identiteta koje je ili u potpunosti onemogućeno ili ograničeno neadekvatnim pravnim rješenjima i praksom. Procedure po kojima se vrši izmjena jedinstvenog matičnog broja i ostalih dokumenata postoje u Republici Srpskoj, kantonima Federacije BiH i Brčko distriktu BiH, ali nisu jasno propisane i dostupne javnosti, te ne postoji nikakav pravilnik kojim bi se detaljno opisala procedura prikupljanja i verificiranja medicinske dokumentacije osobe koja podnosi zahtjev. Kao jedan od zahtjeva za izmjenu oznake spola na dokumentima institucije entiteta i Brčko distrikta BiH postavljaju i potpunu medicinsku prilagodbu spola, koju je nemoguće obaviti u BiH, te su transrodne osobe iz BiH primorane da same plaćaju skupe postupke u državama regiona. Na ovaj način, BiH i njeni entiteti ne samo da ne omogućavaju brz, transparentan i jednostavan pristup transrodnim osobama, nego u potpunosti ignorišu potrebe ovih osoba, što vodi daljnjoj marginaliziranosti.

Susjedne države u svojim zakonodavstvima prepoznale su i pokušale riješiti ove probleme, te tako u susjednoj Srbiji postoji medicinski tim koji vrši medicinske zahvate prilagodbe spola i redovno zdravstveno osiguranje snosi 60% troškova ovog procesa. U Crnoj Gori taj postotak iznosi od 80% do 100% i država pokriva i troškove tretmana urađenih u inostranstvu jer trenutno nemaju svoj tim i tek obučavaju tim koji bi ovakve tretmane mogao raditi u Crnoj Gori. Zakonom o maticama Republike Hrvatske, ovakva situacija je izbjegnuta na način da je omogućeno transrodnim osobama da oznake spola u matičnim knjigama i ličnim dokumentima, te jedinstveni matični broj promijene i na osnovu života u drugom rodnom identitetu bez prolaska kroz cjelokupan proces medicinske prilagodbe spola, čime se sprječava diskriminacija ovih osoba za vrijeme perioda tranzicije, ali i štiti njihov tjelesni integritet i pravo izbora tretmana prema vlastitoj volji.

Zbog komplikovane i neadekvatne procedure promjene dokumenata u BiH, transrodne osobe u BiH doživljavaju različite neugodnosti, direktno su izložene diskriminaciji tako što doživljavaju neugodnosti zbog doku-

menata koji ne odgovaraju fizičkom izgledu; prilikom legitimisanja od policijskih službenika_ca u opasnosti su da budu optuženi za lažno predstavljanje; pri pokazivanju njihovih ličnih dokumenata dolazi do propitivanja identiteta od strane službenika/ca; pri zapošljavanju doživljavaju neugodnosti zbog nepodudarnosti oznake spola na dokumentima, i njihovog fizičkog izgleda; stanodavci/stanodavkinje ne žele im iznajmiti stan jer smatraju da je u pitanju lažno predstavljanje; rodno izražavanje na diplomama onemogućava im korištenje ovih diploma tokom tranzicije; zbog nepodudarnosti ličnih podataka i ličnog izgleda su svakodnevno izložene stresu i natjerane da razmišljaju kako izbjeći potencijalno opasne i diskriminirajuće situacije.

Sarajevski otvoreni centar u 2015. godini proveo je istraživanje potreba transrodnih osoba u BiH. Od ukupnog broja sudionika_ca, **30 % ispitanih osoba imalo je probleme vezane uz identifikacijske dokumente (osobna iskaznica, putovnica, indeks, zdravstvena knjižica, drugo), a sve osobe (100%) su se susrele s problemom prilikom vađenja identifikacijskih dokumenata, a zatim i pri utvrđivanju identiteta tijekom primanja zdravstvene njege, prilikom prelaska granice i unajmljivanja stana (75%), te prilikom utvrđivanja identiteta u obrazovnim ustanovama i utvrđivanja identiteta u vezi sa zaposlenjem (50 %). Na pitanje „Kada bi postojala zakonska mogućnost da promijenite oznaku spola na svojim dokumentima, da li bi ste to učinili_e?“, 88 % osoba je potvrdno odgovorilo.**

Iz svega navedenog jasno je da BiH, njeni entiteti i Brčko distrikt ignorišući pitanje zaštite ljudskih prava transrodnih osoba aktivno doprinose njihovom lošem društvenom položaju, te omogućavaju nastanak transfobne atmosfere koja doprinosi porastu nasilja i diskriminacije na osnovu rodnog identiteta. Neophodno je dakle da se donesu i usvoje adekvatni pravni propisi kojima bi se procedura pravnog priznavanja prilagodbe spola učinila jednostavnom, brzom i transparentnom, te omogućilo transrodnim osobama da izmijene svoje jedinstvene matične brojeve i oznake spola u ličnim dokumentima na osnovu života u drugom rodnom identitetu.

Modeli zakona koje imate pred sobom, praćeni pravilnicima za prikupljanje dokumentacije neophodne za pravnu promjenu spola, predstavljaju prijedlog rješenja ovakve situacije i nadamo se korak naprijed u zaštiti ljudskih prava transrodnih osoba u Bosni i Hercegovini.

1. MODEL OKVIRNOG ZAKONA O RODNOM IDENTITETU BOSNE I HERCEGOVINE

POGLAVLJE I - OPŠTE ODREDBE

Član 1.

(Predmet zakona)

Ovim Zakonom uređuje se pravo na izražavanje rodnog identiteta, zabrana diskriminacije na osnovu spola, spolnih karakteristika, roda, rodnog identiteta i rodnog izražavanja, postupak priznavanja pravnih posljedica promjene spola ili života u drugom rodnom identitetu, okvir za ostvarivanje istih prava i mogućnosti osoba čiji je rodni identitet drugačiji u odnosu na biološki spol, osoba koje su u procesu promjene spola, osoba koje su prilagodile spol svom rodnom identitetu i osoba koje žive u drugom rodnom identitetu, a u skladu sa Ustavom Bosne i Hercegovine i međunarodnim i evropskim standardima za zaštitu ljudskih prava i sloboda.

Član 2.

(Definicije)

Pojedini pojmovi, u smislu ovog Zakona, imaju sljedeće značenje:

- a) spol podrazumijeva klasifikovanje osoba na osnovu bioloških karakteristika. Spol može biti muški, ženski i interspolni;
- b) interspolne osobe su osobe čije spolne karakteristike (kao što su hromozomi, gonade i genitalije) odstupaju od tipične, binarne podjele na biološki muška i biološki ženska tijela;
- c) rod podrazumijeva društveni konstrukt spola i označava društveno uspostavljene uloge, položaje, statuse i razlikovanja osoba u javnom i privatnom životu na osnovu spola;
- d) rodni identitet podrazumijeva individualno, unutrašnje i lično shvatanje vlastitog spola, koji može ali ne mora da odgovara spolu dodijeljenom pri rođenju, a uključuje lični doživljaj tijela i rodno izražavanje kao što su odijevanje, način govora i obraćanja. Na osnovu rodnog identiteta, osobe se dijele na cisrodne i transrodne osobe;
- e) rodno izražavanje podrazumijeva lično izražavanje rodnog identiteta osobe kroz odijevanje, način govora i obraćanja;
- f) cisrodna osoba podrazumijeva osobu čiji je rodni identitet u skladu sa biološkim spolom;

- g) transrodna osoba podrazumijeva osobu čiji rodni identitet nije u skladu sa biološkim spolom;
- h) javna tijela podrazumijevaju javna tijela, institucije i ustanove na nivou države, entiteta, kantona, gradova i opština u Bosni i Hercegovini, uključujući zakonodavna, izvršna i pravosudna tijela, pravne osobe u javnom vlasništvu, pravne osobe koja vrše javna ovlaštenja, medicinske javne ustanove, kao i privatne kojima je država povjerila vršenje poslova u oblasti zdravstva, i bilo koji drugi upravni organ;
- i) promjena spola podrazumijeva medicinsko prilagođavanje biološkog spola sopstvenom rodnom identitetu;
- j) pravna promjena spola podrazumijeva promjenu podataka o ličnosti i ličnih dokumenata koja je posljedica promjene spola ili života u drugom rodnom identitetu;
- k) život u drugom rodnom identitetu podrazumijeva život osobe čiji rodni identitet ne odgovara spolu dodijeljenom pri rođenju, što je potvrđeno mišljenjem/nalazom ovlaštenog medicinskog radnika;
- l) organ unutrašnjih poslova podrazumijeva Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, ministarstva unutrašnjih poslova kantona u Federaciji BiH, te policiju Brčko distrikta Bosne i Hercegovine;
- m) lični dokument podrazumijeva svaki dokument u kojima su upisani lični podaci osobe (ime, spol i jedinstveni matični broj), kao što su lična karta, pasoš, vozačka dozvola, zdravstvena knjižica/legitimacija, radna knjižica, svjedočanstva, diplome, uvjerenje o stečenom obrazovanju i stručnoj spremi i drugi dokumenti;
- n) Institucija ombudsmena podrazumijeva Instituciju ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine,
- o) ministarstvo podrazumijeva Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine,
- p) JMB podrazumijeva jedinstveni matični broj.

Član 3.

(Rodna neutralnost izraza)

Izrazi koji se koriste u ovome Zakonu, a koji imaju rodno značenje, bez obzira na to jesu li korišteni u muškom ili ženskom rodu, obuhvaćaju na jednak način sve osobe.

Član 4.

(Načela)

- (1) Svaka osoba, bez obzira na godine života, ima pravo na izražavanje i priznavanje rodnog identiteta, pravo na slobodan razvoj ličnosti u

skladu sa vlastitim shvatanjem rodnog identiteta, pravo na postupanje u skladu sa vlastitim shvatanjem rodnog identiteta, pravno priznavanje te činjenice, te pravo na potpuni fizički i psihički integritet i autonomiju, a u skladu sa najvišim međunarodnim standardima koji proizlaze iz Europske konvencije o ljudskim pravima i presudama Europskog suda za ljudska prava.

- (2) U postupcima promjene spola, kao i kod priznavanja pravnih posljedica promjene spola ili života u drugom rodnom identitetu, javna tijela dužna su da poštuju dostojanstvo ličnosti osobe i postupati na principima humanosti i zaštite prava osobe, te načela zaštite najboljeg interesa djeteta, načela zabrane diskriminacije i načela zaštite tajnosti ličnih podataka.
- (3) Svaka osoba ima pravo na efektivan pristup medicinskim službama i uslugama iz oblasti zdravstvene zaštite koje se bave promjenom spola bez postavljanja nerazumnih zahtjeva.
- (4) Niko ne smije biti prisiljen na podvrgavanje medicinskim postupcima, uključujući i hirurško prilagođavanje spola, sterilizaciju ili hormonsku terapiju, kao uslov za priznavanje promjene spola ili priznavanja života u drugom rodnom identitetu.
- (5) Medicinski radnici dužni su da štite život, zdravlje, privatnost i dostojanstvo u skladu sa principima ljekarske etike, načelima humanosti i standardima savremene medicine.
- (6) Dijete ima pravo na vlastito shvatanje rodnog identiteta. Zakonski zastupnik, javna tijela i organi unutrašnjih poslova dužni su poštovati najbolji interes djeteta u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta i drugim međunarodnim standardima.
- (7) Hiruške intervencije na spolnim organima djeteta se ne smiju vršiti bez saglasnosti zakonskog zastupnika.

Član 5.

(Zabrana diskriminacije)

- (1) Zabranjen je svaki oblik diskriminacije na osnovu spola, spolnih karakteristika, roda, rodnog identiteta i rodnog izražavanja u svim područjima i oblastima života, a posebno u oblasti
  - a) zapošljavanja, rada i radnih uslova, uključujući pristup zaposlenju, zanimanju i samozapošljavanju, te vezano za radne uslove, naknade, napredovanja u službi i otpuštanja sa posla,
  - b) obrazovanja, nauke i sporta,
  - c) socijalne zaštite, uključujući socijalno osiguranje, socijalne nadoknade, socijalnu pomoć i načina postupanja prema korisnicima socijalne zaštite,

- d) zdravstvene zaštite, uključujući dostupnost zaštite i liječenja, i u odnosu na način na koji se pruža zaštita i liječe pacijenti,
  - e) obuke, uključujući početno osposobljavanje i stalno stručno usavršavanje, sve vrste i sve nivoe profesionalnog usmjerenja, dokvalifikacije i prekvalifikacije, uključujući i sticanje praktičnog radnog iskustva,
  - f) pravosuđa i uprave, uključujući aktivnosti policije i drugih službenika za sprovođenje zakona, službenika pogranične kontrole, te vojnog i zatvorskog osoblja,
  - g) stanovanja, uključujući pristup stanovanju, uslove stanovanja i raskid ugovora o najmu,
  - h) javnog informisanja i medija,
  - i) članstva u profesionalnim organizacijama, uključujući članstvo u organizaciji radnika ili poslodavaca ili u bilo kojoj drugoj organizaciji,
  - j) roba i usluga namijenjenih javnosti i javnim mjestima,
  - k) obavljanja privredne djelatnosti,
  - l) učešća u kulturnom i umjetničkom stvaralaštvu, i
  - m) jednakog učešća u javnom životu.
- (2) Na odredbe ovog Zakona shodno se primjenjuju odredbe Zakona o zabrani diskriminacije BiH.

POGLAVLJE II - LIČNI IDENTITET I PRAVO NA PRIZNAVANJE PRAVNIH POSLJEDICA PROMJENE SPOLA

Član 6.

(Priznavanje pravnih posljedica promjene spola)

- (1) Priznaju se sve pravne posljedice promjene spola, odnosno života u drugom rodnom identitetu, a naročito u vezi sa ličnim identitetom, ostvarivanju prava na obrazovanje, rad i prava u vezi sa radom.
- (2) Osoba koja je promijenila spol, odnosno koja živi u drugom rodnom identitetu, ima pravo da zahtijeva upis te činjenice u matične knjige rođenih i sve ostale evidencije o ličnim podacima, kao i u same lične dokumente.
- (3) Prilikom donošenja odluke o promjeni spola, promjeni imena, jedinstvenog matičnog broja te svih drugih promjena podataka u ličnim dokumentima zabranjeno je od osobe tražiti dodatnu dokumentaciju ili dodatne medicinske preglede osim one utvrđene ovim Zakonom i drugim relevantnim propisima Bosne i Hercegovine, entiteta ili Brčko distrikta Bosne i Hercegovine.

Član 7.

(Upis spola i ličnog imena u matičnu knjigu rođenih)

- (1) Svako ima pravo na upis promjene spola u matičnu knjigu rođenih na osnovu mišljenja ljekarske komisije.
- (2) Svako ima pravo na upis promjene imena u matičnu knjigu rođenih. U postupku promjene imena, zabranjeno je da nadležni organ uprave, koji odlučuje o promjeni imena, uslovljava osobu koja mijenja ime da izabere rodno određeno ili rodno neutralno ime.
- (3) Zahtjev za upis promjene spola iz stava 1. ovog člana podnosi se mjesno nadležnom organu uprave.
- (4) Mišljenje ljekarske komisije predstavlja akt na temelju kojeg nadležni organ uprave donosi rješenje o upisu promjene spola u matičnu knjigu rođenih.
- (5) Nadležni organ uprave o zahtjevima iz stava 1. i 2. ovoga člana donosi rješenje o upisu promjene spola i rješenje o upisu promjene imena te ih dostavlja nadležnom matičnom uredu koji upisuju promjenu spola i promjenu imena u matičnu knjigu rođenih.
- (6) Prilikom izdavanja izvoda iz matične knjige rođenih zabranjeno je stavljati naznaku da je izvršena promjena spola u matičnoj knjizi rođenih.
- (7) U postupku odlučivanja o zahtjevu za promjenu spola i zahtjevu za promjenu imena shodno se primjenjuju odredbe propisa koji regulišu matične knjige i lična imena, izuzev ako ovim Zakonom nije drugačije regulisano.

Član 8.

(Mišljenje ljekarske komisije)

- (1) Mišljenje ljekarske komisije predstavlja akt na osnovu kojeg nadležni organ uprave donosi rješenje o upisu promjene spola i rješenje o promjeni imena.
- (2) U svrhu izdavanja mišljenja ljekarske komisije, podnositelj zahtjeva je obavezan priložiti medicinsku dokumentaciju i mišljenja.
- (3) U svrhu izdavanja mišljenja ljekarske komisije, punoljetna osoba obavezna je uz zahtjev priložiti sljedeću medicinsku dokumentaciju:
  - a) mišljenje/nalaz doktora medicine specijaliste psihijatrije,
  - b) mišljenje/nalaz doktora medicine specijaliste endokrinologije/dijabetologije,
  - c) mišljenje kliničkog psihologa i
  - d) mišljenje nadležnog centra za socijalni rad o ličnim i porodičnim prilikama.
- (4) Ako je podnositelj zahtjeva dijete, zakonski zastupnik obavezan je

- uz zahtjev priložiti sljedeću medicinsku dokumentaciju:
- a) mišljenje/nalaz doktora medicine specijaliste dječije i adolescentne psihijatrije,
  - b) mišljenje/nalaz doktora medicine specijaliste pedijatrijske endokrinologije,
  - c) mišljenje/nalaz doktora medicine specijaliste pedijatrije,
  - d) mišljenje kliničkog psihologa s iskustvom na području dječje psihologije i
  - e) mišljenje nadležnog centra za socijalni rad o ličnim i porodičnim prilikama.
- (5) Izuzeto od stava 3. ovoga člana, podnositelj zahtjeva za upisom promjene spola na osnovu života u drugom rodnom identitetu nije obavezan priložiti mišljenje/nalaz doktora medicine specijaliste endokrinologije/dijabetologije.
  - (6) Klinički centri u Bosni i Hercegovini imaju obavezu da formiraju nadležnu ljekarsku komisiju, sastavljenu od najmanje tri člana, koja će izdavati mišljenje, u skladu sa stavom 1. ovog člana.
  - (7) Entiteti i Brčko distrikt Bosne i Hercegovine detaljnije propisuju način prikupljanja dokumentacije i sam proces donošenja mišljenja ljekarskih komisija.
  - (8) Nakon dostavljanja potrebne dokumentacije za donošenje mišljenja, nadležna ljekarska komisija u razumnom vremenskom okviru, a najkasnije u roku od 30 dana donosi mišljenje o životu u drugom rodnom identitetu ili mišljenje o promjeni spola.

Član 9.

(Promjena jedinstvenog matičnog broja)

- (1) Osoba koja je promijenila spol, odnosno koja živi u drugom rodnom identitetu, ima pravo da zahtijeva promjenu jedinstvenog matičnog broja.
- (2) JMB mijenja se na osnovu rješenja o promjeni spola iz stava (6) člana 7. ovog Zakona.
- (3) Matičar nakon donošenja pravomoćnog rješenja o upisu promjene spola dužan je da dostavi primjerak nadležnom organu za zamjenu JMB.
- (4) Nadležni organ poništava JMB i donosi novi.
- (5) Nadležni organ, bez odlaganja, obavještava osobu koja je u pitanju i nadležni matični ured o promjeni JMB.
- (6) U postupku odlučivanja o zahtjevu za promjenu JMB shodno se primjenjuju odrede propisa koji regulišu jedinstveni matični broj u Bosni i Hercegovini.

- (7) Prilikom donošenja odluke o promjeni spola, promjeni imena, jedinstvenog matičnog broja te svih drugih promjena podataka u ličnim dokumentima zabranjeno je od osobe tražiti dodatnu dokumentaciju ili dodatne medicinske preglede u skladu s odredbom stava (3) člana 6. ovog Zakona.

Član 10.

(Promjena podataka u drugim ličnim dokumentima)

- (1) Po zahtjevu osobe, organi nadležni za izdavanje ličnih dokumenata dužni su, bez odlaganja, izdati dokumente sa promijenjenim ličnim podacima.
- (2) Uz zahtjev za promjenu ličnih podataka, podnosi se i rješenje o upisu promjene spola i rješenje o upisu promjene imena, odnosno ovjerene kopije.
- (3) Nova lična dokumenta nadležni organ dužan je izdati bez odlaganja, te ne smije tražiti dodatnu dokumentaciju ili dodatne medicinske preglede.

POGLAVLJE III - PRAVO NA ADEKVATNU ZDRAVSTVENU ZAŠTITU I ZDRAVSTVENO OSIGURANJE

Član 11.

(Pravo na zdravstveno osiguranje)

- (1) Osoba ima pravo na zdravstvene usluge kojima se otklanja nesklad između biološkog spola i rodnog identiteta, a u skladu sa propisima kojim se uređuje zdravstveno osiguranje u Bosni i Hercegovini.
- (2) Osoba iz prethodnog stava ima pravo na pokrivanje troškova medicinskih zahvata u procesu promjene spola iz medicinskih razloga, uključujući psihološke i psihijatrijske usluge, hormonsku terapiju i hirurške zahvate.
- (3) Osoba ima pravo na psihološko savjetovanje, te psihološke i psihijatrijske usluge vezane za promjenu spola ili život u drugom rodnom identitetu.
- (4) Ukoliko se određeni ili svi medicinski poduhvati ne mogu poduzeti u Bosni i Hercegovini, troškove medicinskih zahvata u procesu promjene spola iz medicinskih razloga koji nastaju u inostranstvu refundiraće će nadležno javno tijelo, a u skladu sa propisima kojim se uređuje zdravstveno osiguranje u Bosni i Hercegovini.
- (5) Entiteti i Brčko distrikt Bosne i Hercegovine detaljnije propisuju način pružanja zdravstvenih usluga kojima se otklanja nesklad

između biološkog spola i rodnog identiteta, psihološkog savjetovanja, te psiholoških i psihijatrijskih usluga.

Član 12.

(Pravo na naknadu plate)

- (1) Osoba koja je privremeno spriječena za rad radi korištenja zdravstvene zaštite zbog promjene spola iz medicinskih razloga ima pravo na naknadu plate u skladu sa odgovarajućim propisima u Bosni i Hercegovini.
- (2) Pod privremenom spriječenosti za rad za vrijeme kojeg osobi pripada pravo na naknadu plate u smislu ovog Zakona smatra se odsutnost sa rada zbog korištenja zdravstvene zaštite u procesu promjene spola iz medicinskih razloga, a radi kojeg je spriječena izvršavati svoju obavezu rada u skladu s ugovorom o radu, drugim ugovorom ili aktom.
- (3) Naknada plate za vrijeme bolovanja iz stava 1. i 2. isplaćuje se u skladu sa odgovarajućim propisima u Bosni i Hercegovini.

Član 13.

(Pravo na obavještenje i pristanak)

- (1) Svaka osoba ima pravo da slobodno odlučuje o svemu što se tiče njezinog života i zdravlja.
- (2) Bez slobodnog, direktnog i nesumnjivo utvrđenog pristanka osobe ne smiju se preduzimati nikakve medicinske mjere, a posebno uklanjanje reproduktivnih organa.
- (3) Nadležni medicinski radnici dužni su blagovremeno pružiti potrebna obavještenja osobi koja želi da medicinskim putem svoj biološki spol prilagoditi svom rodnom identitetu.
- (4) Obavještenje, između ostalog, obuhvata informaciju o cilju i koristi od predloženih medicinskih mjera, trajanju i mogućim posljedicama preduzimanja, odnosno nepreduzimanja predloženih medicinskih mjera, vrste i vjerovatnoće mogućih rizika, bolnim i drugim srodnim ili trajnim posljedicama, kao i sve druge informacije koje su od značaja za donošenje odluke o pristanku na predložene medicinske mjere. Obavještenje se vrši i usmenim i pismenim putem.
- (5) U medicinsku dokumentaciju nadležni zdravstveni radnik upisuje podatke o pristanku lica na predložene medicinske mjere uklanjanja reproduktivnih organa, odnosno odbijanju te mjere.

POGLAVLJE IV - PRAVO NA POŠTIVANJE PRIVATNOG I PORODIČNOG ŽIVOTA

Član 14.

(Pravo na privatnost)

- (1) Rodni identitet predstavlja privatnu stvar osobe.
- (2) Svako fizičko ili pravno lice, a naročito javna tijela i sredstva javnog informisanja, dužni su da poštuju pravo na privatnost osobe.
- (3) Podaci o rodnom identitetu, prilagodbi biološkog spola rodnom identitetu osobe, odnosno o životu u drugom rodnom identitetu, predstavljaju posebnu kategoriju ličnih podataka u smislu propisa kojima se uređuje oblast zaštite ličnih podataka.

Član 15.

(Pravo na brak i porodični život)

- (1) Osoba koja je promijenila spol ima pravo na zaključenje braka i sva prava koja proizlaze iz vanbračne zajednice u skladu sa propisima koji regulišu porodičnopravne odnose.
- (2) Brak osobe koja je promijenila spol može se, na osnovu saglasnosti supružnika, prevesti u životnu zajednicu dviju osoba istoga spola, ukoliko je zajednica osoba istog spola uređena zakonima u BiH.
- (3) Osoba koja je promijenila spol ima sva prava i obaveze koje proizlaze iz vanbračne zajednice, bez obzira na to da li je vanbračna zajednica uspostavljena prije ili nakon promjene spola, a sve u skladu s propisima koji regulišu porodično pravne odnose.

Član 16.

(Roditeljska prava i obaveze)

- (1) Osoba čiji rodni identitet je drugačiji u odnosu na biološki spol, osoba koja je u procesu promjene spola, osoba koja je prilagodila spol svom rodnom identitetu i osoba koja živi u drugom rodnom identitetu zadržava roditeljska prava i obaveze koje ima prema djetetu.
- (2) Rodni identitet osobe ne smije odlučujuće uticati na odluku nadležnog organa starateljstva o vršenju roditeljskog staranja i starateljstva nad djetetom.
- (3) Organi starateljstva i drugi državni organi dužni su da pruže svu potrebnu pomoć porodici u kojoj roditelj otklanja sklad između biološkog spola i rodnog identiteta, da bi porodica nastavila funkcionisati, uz poštovanje najboljeg interesa djeteta.

POGLAVLJE V - RADNA PRAVA, SRODNA I IMOVINSKA PRAVA

Član 17.

(Prava iz radnog odnosa)

- (1) Osoba čiji rodni identitet i rodno izražavanje nisu u skladu sa biološkim spolom, osoba koja je u procesu promjene spola, osoba koja je prilagodila spol svom rodnom identitetu i osoba koja živi u drugom rodnom identitetu ne smije trpjeti negativne posljedice u pogledu prava i obaveza iz radnog odnosa.
- (2) Osoba koja zbog svog rodnog identiteta dobije otkaz ugovora o radu ili joj budu uskraćena ili ograničena prava na rad i/ili druga prava iz radnog odnosa, ima pravo na podnošenje tužbe za zaštitu od diskriminacije u skladu sa Zakonom o zabrani diskriminacije.

Član 18.

(Pravo na penziono osiguranje)

Osoba koja je promijenila oznaku spola u ličnim dokumentima uslove za penziju ostvaruje po svom novostečenom spolu, u skladu sa propisima koji regulišu penzijsko i invalidsko osiguranje u Bosni i Hercegovini.

Član 19.

(Imovinska i druga prava)

Osoba koja je promijenila oznaku spola u ličnim dokumentima zadržava sva stvarnopravna, obligacionopravna, nasljedna i druga imovinska prava, autorska prava, prava intelektualne svojine, kao i sva druga prava koja su vezana za ličnost, kao da promjene oznake spola u ličnim dokumentima nije ni bilo.

POGLAVLJE VI - NADZOR I NADLEŽNE INSTITUCIJE

Član 20.

(Nadzor)

Nadzor nad sprovođenjem ovog Zakona vrši Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine.

Član 21.

(Centralna institucija)

- (1) Centralno tijelo nadležno za zaštitu od diskriminacije na osnovu spola, spolnih karakteristika, roda, rodnog identiteta i rodnog izražavanja je Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine.
- (2) Institucija ombudsmena pitanje rodnog identiteta i rodnog izražavanja uključuje u svoj godišnji izvještaj, specijalne izvještaje, promotivne aktivnosti, istraživanja i druge aktivnosti i poslove.

Član 22.

(Vođenje evidencije, izvještavanje i prevencija)

- (1) Svi nadležni organi dužni su voditi evidenciju o svim predmetima promjene spola, te statistički pregled predmeta, razvrstan po spolu, dobi i opštinama, dostavljati Ministarstvu i Instituciji ombudmena.
- (2) Sva pravosudna tijela dužna su voditi evidenciju vezanu za predmete diskriminacije na osnovu rodnog identiteta i rodnog izražavanja te ih dostavljati Ministarstvu i Instituciji ombudmena.
- (3) Svi organi unutrašnjih poslova iz stava (1) i sva pravosudna tijela iz stava (2) ovoga člana dužni su dostaviti evidencije i statističke podatke o predmetima iz stavova (1) i (2), Ministarstvu i Instituciji ombudmena do 28. februara za prethodnu kalendarsku godinu.
- (4) Institucija ombudsmena prikupljene podatke predstavlja u okviru svog godišnjeg izvještaja, a prema potrebi i kroz specijalne izvještaje.
- (5) Ministarstvo i Institucija ombudsmena po potrebi provode istraživanja o pravu na izražavanje rodnog identiteta, zabrani diskriminacije na osnovu spola, spolnih karakteristika, roda, rodnog identiteta i rodnog izražavanja, postupku priznavanja pravnih posljedica promjene spola ili života u drugom rodnom identitetu, okvirima za ostvarivanje istih prava i mogućnosti osoba čiji je rodni identitet drugačiji u odnosu na biološki spol, osoba koje su u procesu promjene spola,

osoba koje su prilagodile spol svom rodnom identitetu i osoba koje žive u drugom rodnom identitetu.

- (6) Ministarstvo, na osnovu godišnjeg izvještaja Institucije ombudsmana i sprovedenih istraživanja iz stava 5. ovog člana, po potrebi, sastavlja prijedlog mjera za unapređenje prava ili iste uključuje u druge programe i planove.

POGLAVLJE VII - PRELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE

Član 23.

(Upoznavanje javnih tijela sa zakonom)

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, a putem Vijeća ministara BiH, te entitetskih i kantonalnih vlada, poduzet će sve mjere kako bi upoznalo nadležne državne službenike o odredbama ovog Zakona.

Član 24.

(Usaglašavanje ostalih propisa s ovim Zakonom)

- (1) U slučaju neusaglašenosti drugih zakona s ovim Zakonom u postupcima po ovom Zakonu, primjenjivaće se ovaj Zakon.
- (2) Svi zakoni i ostali propisi biće usaglašeni s odredbama ovog Zakona u roku od godinu dana od dana njegovog stupanja na snagu.
- (3) Entiteti i Brčko distrikt Bosne i Hercegovine će donijeti propise kojim uređuju način prikupljanja dokumentacije i sam proces donošenja mišljenja ljekarskih komisija, a u skladu sa članom 8. ovog Zakona.
- (4) Entiteti i Brčko distrikt Bosne i Hercegovine će donijeti propise kojim uređuju pružanje zdravstvenih usluga kojima se otklanja nesklad između biološkog spola i rodnog identiteta, psihološkog savjetovanja, te psiholoških i psihijatrijskih usluga, a u skladu sa članom 11. ovog Zakona.

Član 25.

(Stupanje na snagu)

Ovaj Zakon stupa na snagu trideset dana od dana objavljivanja u Službenom glasniku BiH.

1.1. OBRAZLOŽENJE MODELA OKVIRNOG ZAKONA O RODNOM IDENTITETU BOSNE I HERCEGOVINE

I USTAVNI OSNOV

Ustavni osnov za donošenje Zakona o rodnom identitetu sadržan je u članu II Ustava BiH kojim se BiH obavezala da će osigurati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda i kojim je Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda data pravna snaga ustavnih odredbi i određen njihov prioritet u provođenju naspram drugih zakona Bosne i Hercegovine.

Evropski sud za ljudska prava tumačeći Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda obavezao je države članice da omoguće transrodnim osobama operativne zahvate koji će voditi ka potpunoj prilagodbi spola kao i na to da oni trebaju biti pokriveni redovnim zdravstvenim osiguranjem kao medicinski neophodni postupci (slučaj van Kück protiv SR Njemačke), te da omoguće brzu i transparentnu proceduru promjenu oznake spola u ličnim dokumentima (slučaj Goodwin protiv Velike Britanije i slučaj B protiv Francuske). Ukoliko država ne uspije obezbijediti transrodnim osobama pristup medicinskim tretmanima prilagodbe spola, Evropski sud za ljudska prava zauzeo je stanovište da ona mora omogućiti izmjenu ličnih dokumenata, ali ne može postavljati potpunu medicinsku prilagodbu kao uslov za pristup ovoj izmjeni. Uzimajući u obzir da ova Konvencija jeste sastavni dio Ustava BiH i ima snagu ustavnih normi i primat nad drugim zakonima, a da je Evropski sud za ljudska prava jedini ovlašten tumač ove Konvencije, jasno nam je da entiteti, kantoni i Distrikt BiH neadekvatnom zaštitom prava transrodnih osoba krše sam Ustav BiH, kršeći Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

II RAZLOZI ZA DONOŠENJE

Na nivou Bosne i Hercegovine (BiH), Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH), Republike Srpske (RS) ili Brčko distrikta Bosne i Hercegovine ne postoji adekvatan pravni okvir kojim se štite prava transrodnih osoba. Iako važeći pravni okvir kroz Zakon o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine eksplicitno štiti transrodne osobe od diskriminacije, te od krivičnih djela počinjenih iz mržnje, nepostojanjem propisa kojim bi se eksplicitno definisala i učinila transparentnom i dostupnom procedura pravne promjene spola, država sistematski krši ljudska prava transrodnih osoba i dovodi ih u niz neugodnih, uvredljivih, diskriminirajućih, ali i potencijalno opasnih životnih situacija, te im otežava i onemogućuje prelazak preko granice, pronalazak posla, pristup zdravstvenim uslugama, gura ih u oblast sive ekonomije, itd. **Susjedne države u svojim zakonodavstvima prepoznale su i pokušale riješiti ove probleme, te tako u susjednoj Srbiji postoji medicinski tim koji vrši medicinske zahvate prilagodbe spola i redovno zdravstveno osiguranje snosi 60% troškova ovog procesa. U Crnoj Gori taj postotak iznosi od 80% do 100% i država pokriva i troškove tretmana urađenih u inostranstvu jer trenutno nemaju svoj tim i tek obučavaju tim koji bi ovakve tretmane mogao raditi u Crnoj Gori. Novim izmjenama Zakona o maticama Republike Hrvatske, ovakva situacija je izbjegnuta na način da je omogućeno transrodnim osobama da oznake spola u matičnim knjigama i ličnim dokumentima, te jedinstveni matični broj promijene i na osnovu života u drugom rodnom identitetu, čime se osigurava zaštita prava transrodnih osoba na samoodređenje i spriješava sistemska diskriminacija i marginalizacija ovih osoba za vrijeme tranzicije. U želji da što adekvatnije propišu proceduru pravnog priznavanja prilagodbe spola i transrodnim osobama učine dostupnim i jasnim podatke o njihovim pravima i obavezama u ovom procesu, u Hrvatskoj je također donesen i Pravilnik o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije te utvrđivanju uvjeta i pretpostavki za promjenu spola ili o životu u drugom rodnom identitetu. Ovim Pravilnikom propisuje se način prikupljanja medicinske dokumentacije za donošenje mišljenja Nacionalnog zdravstvenog vijeća o promjeni spola ili o životu u drugom rodnom identitetu te utvrđivanje uslova i pretpostavki za pravno priznavanje prilagodbe spola ili života u drugom rodnom identitetu.**

U Aneksu 1. Ustava BiH navedeno je 15 međunarodnih sporazuma o ljudskim pravima. Deklaracije, međunarodne konvencije i opšta načela međunarodnog prava predstavljaju materijalni dio Ustava Bosne i Hercegovine te se direktno primjenjuju na prostoru države, odnosno en-

titeta. Pored toga, Bosna i Hercegovina je potpisala i ratificirala, odnosno preuzela od bivše Jugoslavije notifikacijom o sukcesiji, neke od najznačajnijih međunarodnih konvencija kao što su Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima koje obavezuju Bosnu i Hercegovinu kao subjekta međunarodnog prava, odnosno njene sastavne dijelove. Shodno članu II/2. Ustava BiH, prava i slobode predviđene u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njeni protokoli se direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ovi akti imaju snagu ustavnih odredbi i imaju prioritet nad svim ostalim zakonima. U stavu 3. člana II Ustava BiH, kojim se uređuju ljudska prava i osnovne slobode, taksativno su navedena u Ustavu, te se garantuju svim građanima BiH. Između ostalih, navedeno je pravo na privatni i porodični život, dom i prepisku (tačka h.) i pravo na brak i zasnivanje porodice (tačka j.). U stavu 4. člana II. Ustava BiH uživanje prava i sloboda, predviđenih u članu II. Ustava BiH ili u međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I Ustava BiH, osigurano je svim osobama u Bosni i Hercegovini, bez diskriminacije po bilo kojem osnovu kao što su pol, rasa, boja, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost sa nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status. Samom činjenicom da je u Ustavu BiH određeno da će se Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama direktno primjenjivati i da ista ima pravnu snagu iznad svih ostalih zakona, ovakva obaveza se odnosi na FBiH.

U pravnom sistemu Bosne i Hercegovine postoje dva zakona kojima se indirektno zabranjuje diskriminacija po osnovu rodnog identiteta. Zakon o ravnopravnosti spolova u članu 2. st. 3. zabranjuje diskriminaciju, između ostalog, i po osnovu spola. Prema ustaljenoj praksi Evropskog suda za ljudska prava i Evropskog suda pravde širim tumačenjem riječi “spol” obuhvata se i rodni identitet kao zabranjeni osnov diskriminacije. Zakon o zabrani diskriminacije u BiH svojim članom 2. također zabranjuje diskriminaciju na osnovu spola, ali i eksplicitno zabranjuje diskriminaciju na osnovu rodnog identiteta.

Međunarodni dokumenti, kao što je Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima,¹ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima ili Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, ne prepoznaju izričito ‘rodni identitet’ kao zabranjeni osnov diskriminacije niti se on kao zabranjeni osnov diskriminacije izričito navodi u drugim

¹ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama u članu 2. stav 1. tako navodi da su svakome dostupna sva prava i slobode navedene u Deklaraciji bez razlike bilo koje vrste, kao što su rasa, boja, spol, jezik, religija, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, imovina, rođenje ili neki drugi status.

međunarodnim konvencijama. Međutim, prepoznaje se u praksi tijela koja primjenjuju te međunarodne akte kroz generalne klauzule. Tako npr. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima ne prepoznaje rodni identitet kao zabranjeni osnov diskriminacije, no Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava OUN-a je kroz svoju praksu prepoznavao rodni identitet kao zabranjeni osnov diskriminacije, a u svom opštem komentaru na Konvenciju naveo da je „rodni identitet jedan od zabranjenih osnova diskriminacije; transrodne, transeksualne ili interseksualne osobe često su žrtve kršenja ljudskih prava kao što su uznemiravanja u školi i radnom mjestu“.² Također, Komitet za ljudska prava je u slučaju Toonen protiv Australije³ iz 1994. prepoznao seksualnu orijentaciju kao zabranjeni osnov diskriminacije u kontekstu prava Međunarodne konvencije za građanska i politička prava. Dalje se taj koncept razvijao kroz odluke ovog tijela u slučajevima kao što su npr. Young protiv Australije⁴ iz 2000., X protiv Kolumbije⁵ iz 2005. itd. Isti primjer slijedili su i Komitet za prava djeteta u svom opštem komentaru⁶ od 18. aprila 2011. godine u kome se kao posebno vulnerabilne grupe „navode gay, lezbejska, transrodna i transeksualna djeca te stavlja poseban akcenat na njihovu zaštitu“; Komitet protiv mučenja u svom opštem komentaru od 24. januara 2008.⁷ u kojem se navodi ‘seksualna orijentacija’ i ‘transrodni identitet’ kao karakteristike grupe koja je posebno vulnerabilna u kontekstu torture, te Komitet za ukidanje svih oblika diskriminacije nad ženama u svom opštem komentaru od 19. oktobra 2010.⁸ koji navodi da se prema Konvenciji o ukidanju svih oblika diskriminacije nad ženama diskriminacijom treba smatrati i „diskriminacija zasnovana na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu“. Vijeće Evrope predstavlja svjetskog pionira u primjeni ljudskih prava i na transrodne osobe. Član 14. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava uvodi princip nediskriminacije u odnosu na set prava utvrđenih u ovoj Konvenciji. Iako rodni identitet nije izričito naveden u Konvenciji, termin ‘transeksualizam’ uključen je u tumačenje odredbe ‘neki drugi status’ u slučaju P.V. protiv Španije⁹ 2010. godine. Od 1992. godine Evropski sud za ljudska prava donio je pozitivne odluke u nekoliko slučajeva koji su se ticali prava transrodnih osoba u sljedećim oblastima života: (1) pravo na priznavanje

2 UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No 20 on Non-Discrimination.

3 Toonen v Australia, Communication No. 488/1992, U.N. Doc CCPR/C/50/D/488/1992 (1994).

4 Young v. Australia Communication No. 941/2000 (CCPR/C/78/D/941/2000).

5 X v. Colombia communication no. 1361/2005 (CCPR/C/89/D/1361/2005).

6 Committee on the Rights of the Child general comment No.13 (2011)(CRC/C/GC/13). The right of the child to freedom from all forms of violence.

7 Committee against Torture. general comment no. 2 (CAT/C/GC/2).

8 Committee on the Elimination of Discrimination against Women, general recommendation No. 28 (CEDAW/C/GC/28).

9 P.V. v Spain application no. 35159/09 od 30.10.2010.

roda u postoperativnoj fazi transrodne osobe (B protiv Francuske¹⁰); (2) pravo na brak (Goodwin i I protiv UK¹¹); (3) pravo na fer i proporcionalne zahtjeve u odnosu na postupke rodne prilagodbe (van Kück protiv Njemačke); (4) pravo na penziju (Grant protiv Velike Britanije¹²) i (5) pravo na adekvatnu i jasnu proceduru pravnog priznavanja imena i spola (L protiv Litvanije¹³). Rodni identitet i njegovo izražavanje su veoma bitni elementi svakodnevnog života transrodnih osoba, ali su bitni i za shvatanje koncepta ljudskih prava transrodnih osoba.

Također se i **Preporukom (2010)5 Komiteta ministara Vijeća Evrope o mjerama borbe protiv diskriminacije zasnovane na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu** koja BiH obavezuje kao članicu Vijeća Evrope, od država članica traži da osiguraju transrodnim osobama brz, transparentan i jednostavan pristup odgovarajućim službama prilagodbe spola, da spriječe zlouporabu njihovih osobnih podataka, da uklone uvredljive preduvjete za pravno priznanje prilagodbe spola i da osiguraju odgovarajuće mjere koje jamče puno pravno priznanje prilagodbe spola osobe na svim životnim poljima.

Iz svega navedenog proizlazi da postojeći pravni okvir ne pruža minimum prava za transrodne osobe. Uskraćivanje prava transrodnim osobama predstavlja diskriminaciju, te krši preuzete obaveze Bosne i Hercegovine kao članice Organizacije Ujedinjenih nacija, Vijeća Evrope te buduće kandidatkinje za članstvo u Evropskoj uniji.

Zbog komplikovane i neadekvatne procedure promjene dokumenata u BiH, transrodne osobe u BiH doživljavaju različite neugodnosti, direktno su izložene diskriminaciji tako što, između ostalog:

- na granici doživljavaju neugodnosti zbog dokumenata koji ne odgovaraju fizičkom izgledu;
- prilikom legitimisanja policijskim službenicima_cama u opasnosti su da budu optuženi za lažno predstavljanje;
- pri pokazivanju njihovih ličnih dokumenata dolazi do propitivanja identiteta sa strane službenika/ca ;
- pri zapošljavanju doživljavaju neugodnosti zbog nepodudarnosti oznake spola na dokumentima, i njihovog fizičkog izgleda;
- nisu u mogućnosti sklopiti brak s osobom suprotnog spola/roda (a brak između dvije osobe istog spola/oznake spola nije moguć);
- stanodavci/stanodavkinje ne žele im iznajmiti stan jer smatraju da je u pitanju lažno predstavljanje;

10 B v France application no. 3343/87 od 25.3.1992.

11 Christine Goodwin & I v United Kingdom applications no. 28957/95 i 25680/94 od 11 July 2002.

12 Grant v United Kingdom application no. 32570/03 od 23 maja 2006..

13 L v Lithuania application no. 27527/03 of 11.09.2007.

- diplome na kojima se koristi rodno izražavanje ugrožavaju identitet transrodnih osobe (diplomirao/la) i onemogućavaju korištenje ovim diplomama tokom tranzicije;
- pri penzionisanju nastaje problem zbog razlike u uvjetima propisanog staža za žene i muškarce;
- zbog nepodudarnosti ličnih podataka i ličnog izgleda su svakodnevno izložene stresu i natjerane da razmišljaju kako izbjeći potencijalno opasne i diskriminirajuće situacije.

U vezi sa navedenim, cilj Modela Zakona o transrodnim osobama je da se postavi pravni okvir koji će omogućiti transrodnim osobama ostvarivanje osnovnih, ekonomskih i socijalnih prava. Također, transrodne osobe su dio realnosti bosanskohercegovačkog društva te bi Zakonom bilo sankcionisano već postojeće stanje i uvelo ga u pravne okvire. Odnosno, ovaj Zakon je potreba kako bi osigurao normalan život transrodnih osoba.

III OBRAZLOŽENJE VAŽNIJIH PRAVNIH RJEŠENJA

Poglavlje I - Opšte odredbe

U ovom dijelu Zakona određen je predmet Zakona (član 1); u članu 2 značenje izraza korištenih u Zakonu u okviru kojeg se po prvi put u pravnom sistemu Bosne i Hercegovine definišu pojmovi kao što su spol, rod, rodni identitet, rodno izražavanje, cisrodna osoba, transrodna osoba, promjena spola, pravna promjena spola, te život u drugom rodnom identitetu. Adekvatano definisanje izraza koji su korišteni u ovom Zakonu treba da pomogne tijelima koja primjenjuju ovaj pravni akt, posebno kada se radi o upravnim i sudskim tijelima. Također, u članu 3 utvrđena su osnovna načela ovog Zakona kao što su pravo na izražavanje i priznavanje rodnog identiteta, pravo na slobodan razvoj ličnosti, pravo na život i postupanje u skladu sa vlastitim shvatanjem rodnog identiteta, pravo na pravno priznavanje te činjenice, pravno transrodne osobe na potpuni fizički i psihički integritet, pravo na ljudsko dostojanstvo, načelo zabrane diskriminacije, zaštite ličnih podataka, pravo na efektivni pristup medicinskim službama itd. Odnosno, u članu 5 uvodi se jedan široki princip zabrane diskriminacije transrodnih osoba u skladu sa odredbama Zakona o zabrani diskriminacije BiH, navodeći *exempli causa* oblasti života u kojima se često nedozvoljeno razlikovanje i javlja. Prvim poglavljem postavljaju se visoki standardi zaštite ljudskih prava transrodnih osoba u bh. društvu, kroz priznavanje njihovog prava na samoodređenje, šticeenje njihovog ljudskog dostojanstva, te se postavlja osnov za ispravljanje

viševjekovne društvene marginalizacije i neravnopravnosti kojoj su ove osobe bile izložene. Fokus se s potpune medikalizacije rodnog identiteta mijenja ka potrebi priznavanja tjelesnog i psihičkog integriteta transrodnih osoba i potrebu za uvažavanje njihovih odluka i izbora u vezi s vlastitim ličnostima i tijelima.

Poglavlje II - Lični identitet i pravo na priznavanje pravnih posljedica promjene spola

U ovom poglavlju Zakona uvodi se pravo na pravno priznavanje faktičke činjenice promjene spola, kao i prava vezanih za tu činjenicu (posebno ličnog identiteta, porodičnih prava, prava na rad i obrazovanje). Ovo pravo se vezuje za upisivanje te činjenice u matičnu knjigu rođenih, kao i ostale evidencije o ličnim podacima, kao i same lične dokumente. Upis promjene spola osobe vezuje se za mišljenje ljekarske komisije kao pravnog osnova, a vodi se pred stvarno i mjesno nadležnim organom: matičnim uredom. U ovom poglavlju normirana je priroda odluke ljekarske komisije, te dokumenti koji su pravno relevantni za donošenje odluke odnosno mišljenja. U članu 9 normirano je i pravo osoba koje su promijenile spol da promijene i jedinstveni matični broj, a u članu 10 i promjena podataka u drugim ličnim dokumentima. Poglavlje II za cilj ima ispunjavanje međunarodnih obaveza BiH u pogledu osiguravanja brze, pristupačne i transparentne procedure pravne promjene spola. U ovom poglavlju osigurava se da BiH i njeni entiteti ne postavljaju kao uvjet za pravnu promjenu spola medicinske procedure koje nisu dostupne transrodnim građanima BiH, već se pravna promjena spola vezuje isključivo za one medicinske procedure koje je BiH u mogućnosti da obezbijedi svojim građanima. Također, ovim poglavljem se osigurava sprječavanje systemske diskriminacije transrodnih osoba u procesu tranzicije i smanjuje mogućnost njihovog angažiranja u oblasti sive ekonomije jer se znatno skraćuje i pojednostavljuje proces promjene dokumenata, što transrodnim osobama u BiH omogućava lakše uključjenje na tržište rada.

Poglavlje III - Pravo na zdravstvenu zaštitu i zdravstveno osiguranje

U ovom poglavlju Zakona utvrđuje se pravo osobe na naknadu plate u slučaju privremene spriječenosti za radi korištenja zdravstvene zaštite zbog promjene spola iz medicinskih razloga. Također, utvrđuje se i pravo osobe da bude obaviještena i da da slobodan pristanak o svemu što se tiče njezinog života, tjelesnog integriteta i zdravlja. Kao i činjenica da su nadležni medicinski radnici dužni da blagovremeno pruže sva potrebna objašnjenja osobi koja želi medicinskim putem prilagoditi

svoj biološki spol. Ovim poglavljem se, u cilju sprječavanja potencijalnih nesporazuma između medicinskog osoblja i transrodnih osoba, a posebno u cilju sprječavanja prinudne sterilizacije, predviđaju tačna prava i obaveze i transrodnih osoba i medicinskog osoblja u procesu tranzicije i prilikom pristupa transrodnih osoba zdravstvenim uslugama. Također, štite se transrodne osobe dodatno od diskriminacije i mogućnosti gubitka posla tokom perioda tranzicije, te se jasno definiše da se medicinska prilagodba spola ima smatrati privremenom spriječenosti za rad, u cilju zaštite prava zaposlenih transrodnih osoba na tržištu rada u BiH.

Poglavlje IV - Pravo na poštivanje privatnog i porodičnog života

U ovom poglavlju Zakona uvodi se pravo na privatnost transrodne osobe, kao oblasti koja je posebno podložna povredama od strane trećih lica. Normira se i pravo na zaključivanje braka sa osobom suprotnog spola, odnosno priznavanje vanbračne zajednice u skladu sa važećim porodičnopravnim propisima. U članu 18. normira se pitanje promjene spola i roditeljskih prava, odnosno, da činjenica postupka promjene spola ne utječe na postojeća roditeljska prava. U ovom poglavlju poseban fokus je dat na zaštitu podataka o pravnoj promjeni spola, dužnosti nadležnih institucija da oprezno postupaju s ovom vrstom osjetljivih informacija, te je postavljen dodatan temelj za zaštitu transrodnih osoba od moguće diskriminacije po osnovu rodnog identiteta. Također je naglašeno da je u interesu svake porodice da se očuvaju odnosi unutar nje, bez obzira na činjenicu promjene spola jednog njenog člana, i posebno su propisane su mjere zaštite prava i interesa djeteta da ima kontakt i komunikaciju sa roditeljem bez obzira na rodni identitet tog roditelja. Zabranjena je također diskriminacija na osnovu rodnog identiteta prilikom procjenjivanja podobnosti roditelja za vršenje roditeljskog staranja nad djetetom.

Poglavlje V - Radna prava, srodna i imovinska prava

U ovom poglavlju Zakona uvodi se dodatna zaštita transrodnih osoba u pogledu prava na rad i u vezi sa radom, te uvodi princip zabrane diskriminacije u kontekstu prava na rad i u vezi sa radom. Također, u članu 18 utvrđuje se pravo na penziju u skladu sa novostečenim spolom. Na kraju u članu 20 štite se i sva druga imovinska prava transrodne osobe, a posebno stvarnih, obligacionih, nasljednih, autorskih, prava intelektualne svojine kao i drugih prava koja su vezana za ličnost osobe. Ovim poglavljem dodatno se naglašava zabrana diskriminacije transrodnih osoba u oblasti rada i zapošljavanja, te se ovaj Zakon dodatno harmo-

nizira za Zakonom o zabrani diskriminacije BiH. U želji zaštite interesa transrodnih osoba također se regulira i neotuđivost određenih ličnih prava što omogućava i održanje kontinuiteta rada, edukacije i profesionalizacije transrodnih bh. građana.

Poglavlje VI - Nadzor i nadležne institucije

U ovom poglavlju Zakona utvrđena je nadležnost Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH kao nadležnog ministarstva koji se stara za sprovođenje ovog Zakona. Također, uvodi se obaveza vođenja evidencije o svim predmetima promjene spola. Cilj ove norme jeste vođenje statističkih podataka na osnovu kojih bi se mogla utvrđivati državna, odnosno entitetska politika u oblasti transrodnosti. U cilju osiguranja adekvatnog provođenja ovog Zakona, dodatna obaveza njegovog praćenja također se daje Instituciji ombudsmena, imajući u vidu njihovo iskustvo u radu s marginaliziranim grupama i na diskriminaciji na osnovu spola, roda i rodnog identiteta. Na ovaj način osigurava se i nezavisni monitoring od strane institucija koje imaju mandat da štite ljudska prava transrodnih osoba u bh. društvu.

Poglavlje VII- Prijelazne i završne odredbe

U ovom dijelu Zakona utvrđuje se obaveza donošenja propisa na entitetskim nivoima i na nivou Brčko distrikta kojim će biti regulisan proces donošenja odluka ljekarske komisije, odnosno postupak pružanja i pokrivanja troškova zdravstvenih usluga i prikupljanja dokumentacije. Također, utvrđuje se obaveza usklađivanja svih zakona i drugih propisa sa ovim Zakonom, te rok stupanja na snagu Zakona. U ovom dijelu ostavlja se duži period od donošenja do stupanja na snagu ovog Zakona s ciljem da se da dovoljno vremena nadležnim institucijama da se adekvatno edukuju u oblasti ljudskih prava transrodnih osoba i upute u implementaciju ovog Zakona i njegovih rješenja.

IV FINANSIJSKA SREDSTAVA

Za provođenje ovog Zakona bit će potrebno osigurati sredstva u okviru sistema obaveznog zdravstvenog osiguranja za potrebe pokrivanja troškova medicinske prilagodbe spola.

2. MODEL ZAKONA O RODNOM IDENTITETU FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

POGLAVLJE I - OPŠTE ODREDBE

Član 1.

(Predmet zakona)

Ovim Zakonom uređuje se pravo na izražavanje rodnog identiteta, zabrana diskriminacije na osnovu spola, spolnih karakteristika, roda, rodnog identiteta i rodnog izražavanja, postupak priznavanja pravnih posljedica promjene spola ili života u drugom rodnom identitetu, okvir za ostvarivanje istih prava i mogućnosti osoba čiji je rodni identitet drugačiji u odnosu na biološki spol, osoba koje su u procesu promjene spola, osoba koje su prilagodile spol svom rodnom identitetu i osoba koje žive u drugom rodnom identitetu, a u skladu sa ustavima i zakonima BiH i FBiH, međunarodnim i evropskim standardima za zaštitu ljudskih prava i sloboda.

Član 2.

(Značenje izraza u ovom Zakonu)

Pojedini pojmovi, u smislu ovog Zakona, imaju sljedeće značenje:

- a) spol podrazumijeva klasifikovanje osoba na osnovu spolnih karakteristika;
- b) interspolne osobe su osobe čije spolne karakteristike (kao što su hromozomi, gonade i genitalije), odstupaju od tipične, binarne podjele na muška i ženska tijela;
- c) rod podrazumijeva društveni konstrukt spola i označava društveno uspostavljene uloge, položaje, statuse i razlikovanja osoba u javnom i privatnom životu na osnovu spola;
- d) rodni identitet podrazumijeva individualno, unutrašnje i lično shvatanje vlastitog spola i roda, koji može ali ne mora da odgovara spolu dodijeljenom pri rođenju, a uključuje lični doživljaj tijela i rodno izražavanje kao što su odijevanje, način govora i obraćanja. Na osnovu rodnog identiteta, osobe se dijele na cisrodne i transrodne;
- e) rodno izražavanje podrazumijeva lično izražavanje rodnog identiteta osobe kroz odijevanje, način govora i obraćanja;
- f) cisrodna osoba podrazumijeva osobu čiji je rodni identitet u skladu sa biološkim spolom;

- g) transrodna osoba podrazumijeva osobu čiji rodni identitet nije u skladu sa biološkim spolom;
- h) javna tijela podrazumijevaju javna tijela, institucije i ustanove u FBiH, uključujući zakonodavna, izvršna i pravosudna tijela, pravne osobe u javnom vlasništvu, pravne osobe koja vrše javna ovlaštenja, medicinske javne ustanove, kao i privatne kojima je povjereno vršenje poslova u oblasti zdravstva, i bilo koji drugi upravni organ;
- i) promjena spola podrazumijeva medicinsko prilagođavanje biološkog spola sopstvenom rodnom identitetu;
- j) život u drugom rodnom identitetu podrazumijeva život osobe čiji rodni identitet ne odgovara spolu dodijeljenom pri rođenju, što je potvrđeno odlukom nadležne ljekarske komisije;
- k) pravna promjena spola podrazumijeva promjenu podataka o ličnosti i ličnih dokumenata koji su posljedica promjene spola ili života u drugom rodnom identitetu;
- l) lični dokument podrazumijeva svaki dokument u kojima su upisani lični podaci osobe (ime, spol i jedinstveni matični broj), kao što su lična karta, pasoš, vozačka dozvola, zdravstvena knjižica/legitimacija, radna knjižica, svjedočanstva, diplome, uvjerenje o stečenom obrazovanju i stručnoj spremi i drugi dokumenti koji su od značaja za realizaciju prava i obaveza;
- m) ljekarska komisija je nadležna ljekarska komisija, sastavljena od najmanje tri člana, koju imenuje direktor kliničkog centra u svrhu pregleda zahtjeva i donošenja odluke;
- n) mišljenje ljekarske komisije je akt na osnovu kojeg nadležni organ uprave donosi rješenje o upisu promjene spola i rješenje o promjeni imena.

Član 3.

(Rodna neutralnost izraza)

Izrazi koji se koriste u ovome Zakonu, a koji imaju rodno značenje, bez obzira na to jesu li korišteni u muškom ili ženskom rodu, obuhvaćaju na jednak način sve osobe.

Član 4.

(Načela)

- (1) Svako, bez obzira na godine života, ima pravo na izražavanje i priznavanje rodnog identiteta, pravo na slobodan razvoj ličnosti u skladu sa vlastitim shvatanjem rodnog identiteta, pravo na život i postupanje u skladu sa vlastitim shvatanjem rodnog identiteta, pra-

vo na pravno priznavanje te činjenice, te pravo na potpuni fizički i psihički integritet i autonomiju, a u skladu sa najvišim standardima koji proizlaze iz Europske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i presudama Europskog suda za ljudska prava.

- (2) U postupcima promjene spola, kao i kod priznavanja pravnih posljedica promjene spola ili života u drugom rodnom identitetu, javna tijela dužna su da poštuju dostojanstvo ličnosti i postupati na principima humanosti i zaštite prava osobe, te načela zaštite najboljeg interesa djeteta, načela zabrane diskriminacije i načela zaštite podataka o ličnosti.
- (3) Svako ima pravo na efektivan pristup medicinskim službama i uslugama iz oblasti zdravstvene zaštite bez postavljanja nerazumnih zahtjeva od strane istih.
- (4) Niko ne smije biti prisiljen na podvrgavanje medicinskim postupcima, uključujući i hirurško prilagođavanje spola, sterilizaciju ili hormonsku terapiju, kao uslov za priznavanje promjene spola ili priznavanja života u drugom rodnom identitetu.
- (5) Medicinski radnici dužni su da štite život, zdravlje, privatnost i dostojanstvo u skladu sa principima ljekarske etike, načelima humanosti i standardima savremene medicine.
- (6) Dijete ima pravo na vlastito shvatanje rodnog identiteta. Zakonski zastupnik, javna tijela i organi unutrašnjih poslova dužni su poštovati najbolji interes djeteta u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta i drugim međunarodnim standardima.

Član 5.

(Zabrana diskriminacije)

- (1) Zabranjen je svaki oblik diskriminacije na osnovu spola, spolnih karakteristika, roda, interspolnosti, rodnog identiteta i rodnog izražavanja u svim područjima i oblastima života, a posebno u oblastima:
  - a) zapošljavanja, rada i radnih uslova, uključujući pristup zaposlenju, zanimanju i samozapošljavanju, te vezano za radne uslove, naknade, napredovanja u službi i otpuštanja sa posla,
  - b) obrazovanja, nauke i sporta,
  - c) socijalne zaštite, uključujući socijalno osiguranje, socijalne nadoknade, socijalnu pomoć i načina postupanja prema korisnicima socijalne zaštite,
  - d) zdravstvene zaštite, uključujući dostupnost zaštite i liječenja, i u odnosu na način na koji se pruža zaštita i liječe pacijenti,
  - e) obuke, uključujući početno osposobljavanje i stalno stručno

- usavršavanje, sve vrste i sve nivoe profesionalnog usmjeravanja, dokvalifikacije i prekvalifikacije, uključujući i sticanje praktičnog radnog iskustva,
- f) pravosuđa i uprave, uključujući aktivnosti policije i drugih službenika za sprovođenje zakona, službenika pogranične kontrole, te vojnog i zatvorskog osoblja,
  - g) stanovanja, uključujući pristup stanovanju, uslove stanovanja i raskid ugovora o najmu,
  - h) javnog informisanja i medija,
  - i) članstva u profesionalnim organizacijama, uključujući članstvo u organizaciji radnika ili poslodavaca ili u bilo kojoj drugoj organizaciji,
  - j) roba i usluga namijenjenih javnosti i javnim mjestima,
  - k) obavljanja privredne djelatnosti,
  - l) učešća u kulturnom i umjetničkom stvaralaštvu, i
  - m) jednakog učešća u javnom životu.
- (2) Na odredbe ovog Zakona shodno se primjenjuju odredbe zakona kojima se uređuje oblast zabrane diskriminacije.

POGLAVLJE II - LIČNI IDENTITET I PRAVO NA PRIZNAVANJE PRAVNIH POSLJEDICA PROMJENE SPOLA

Član 6.

(Priznavanje pravnih posljedica promjene spola)

- (1) Priznaju se sve pravne posljedice promjene spola, odnosno života u drugom rodnom identitetu, a naročito u vezi sa ličnim identitetom, ostvarivanju prava na obrazovanje, rad i prava u vezi sa radom.
- (2) Osoba koja je promijenila spol, odnosno koja živi u drugom rodnom identitetu, ima pravo na upis te činjenice u matične knjige rođenih i sve ostale evidencije o ličnim podacima, kao i u same lične dokumente.
- (3) Prilikom donošenja odluke o promjeni spola, promjeni imena, jedinstvenog matičnog broja te svih drugih promjena podataka u ličnim dokumentima zabranjeno je od osobe tražiti dodatnu dokumentaciju ili dodatne medicinske preglede osim one utvrđene ovim Zakonom i drugim relevantnim propisima koji uređuju predmetnu materiju.

Član 7.

(Upis spola i ličnog imena u matičnu knjigu rođenih)

- (1) Svako ima pravo na upis promjene spola u matičnu knjigu rođenih na osnovu mišljenja ljekarske komisije.
- (2) Svako ima pravo na upis promjene imena u matičnu knjigu rođenih. U postupku promjene imena, zabranjeno je da nadležni organ uprave, koji odlučuje o promjeni imena, uslovljava osobu koja mijenja ime da izabere rodno određeno ili rodno neutralno ime.
- (3) Zahtjev za upis promjene spola iz stava 1. ovog člana podnose se mjesno nadležnom organu uprave.
- (4) Mišljenje ljekarske komisije predstavlja akt na temelju kojeg nadležni organ uprave donosi rješenje o upisu promjene spola u matičnu knjigu rođenih.
- (5) Nadležni organ uprave o zahtjevima iz stava 1. i 2. ovoga člana donosi rješenje o upisu promjene spola i rješenje o upisu promjene imena te ih dostavlja nadležnom matičnom uredu koji upisuje promjenu spola i promjenu imena u matičnu knjigu rođenih.
- (6) Prilikom izdavanja izvoda iz matične knjige rođenih zabranjeno je stavljati naznaku da je izvršena promjena spola u matičnoj knjizi rođenih.
- (7) U postupku odlučivanja o zahtjevu za promjenu spola i zahtjevu za promjenu imena shodno se primjenjuju odredbe propisa koji regulišu matične knjige i lična imena, izuzev ako ovim Zakonom nije drugačije regulisano.

Član 8.

(Sastav i nadležnost ljekarske komisije)

- (1) Direktor nadležnog kliničkog centra imenuje komisiju nadležnu za donošenje mišljenja kojom se daje mišljenje o promjeni spola na osnovu zahtjeva zainteresovanog lica u roku od 30 dana po primitku zahtjeva.
- (2) U svrhu zahtjeva za donošenje odluke ljekarske komisije, punoljetna osoba obavezna je uz zahtjev priložiti sljedeću medicinsku dokumentaciju:
  - a) mišljenje doktora medicine specijaliste psihijatrije,
  - b) mišljenje doktora medicine specijaliste endokrinologije/dijabetologije,
  - c) mišljenje kliničkog psihologa.
- (3) Ako podnositelj zahtjeva nije punoljetan, zakonski zastupnik, bavezan je uz zahtjev priložiti sljedeću medicinsku dokumentaciju:
  - a) mišljenje doktora medicine specijaliste dječije i adolescentne psi-

- b) hijatrije,
  - b) mišljenje doktora medicine specijaliste pedijatrijske endokrinologije,
  - c) mišljenje doktora medicine specijaliste pedijatrije,
  - d) mišljenje kliničkog psihologa s iskustvom na području dječje psihologije.
- (4) Izuzetno od stava 3. ovoga člana, podnositelj zahtjeva za donošenje odluke o promjeni spola na osnovu života u drugom rodnom identitetu nije obavezan priložiti mišljenje doktora medicine specijaliste endokrinologije/dijabetologije.
- (5) Federalni ministar zdravstva pravilnikom će detaljnije propisati proces donošenja odluka ljekarskih komisija.

Član 9.

(Mišljenje ljekarske komisije)

- (1) Mišljenje ljekarske komisije predstavlja akt na osnovu kojeg nadležni organ uprave donosi rješenje o upisu promjene spola.
- (2) Razlozi za donošenje mišljenje ljekarske komisije su:
- a) već izvršena promjena spola ili
  - b) započeta procedura promjene spola ili
  - c) život u drugom rodnom identitetu.
- (3) Nadležna ljekarska komisija dužna je sazvati sjednicu u roku od 8 dana od imenovanja, a najkasnije u roku od 30 dana nakon održane sjednice donijeti mišljenje ljekarske komisije.

Član 10.

(Promjena jedinstvenog matičnog broja)

- (1) Osoba ima pravo da zahtijeva zamjenu jedinstvenog matičnog broja na osnovu rješenja o promjeni spola iz stava (6) člana 7. ovog Zakona.
- (2) Matičar nakon donošenja pravomoćnog rješenja o upisu promjene spola dužan je da dostavi primjerak nadležnom organu za zamjenu JMB.
- (3) Nadležni organ poništava JMB i donosi novi.
- (4) Nadležni organ, bez odlaganja, obavještava osobu koja je u pitanju i nadležni matični ured o promjeni JMB.
- (5) U postupku odlučivanja o zahtjevu za zamjenu JMB shodno se primjenjuju odrede propisa koji regulišu jedinstveni matični broj.

Član 11.

(Promjena podataka u drugim ličnim dokumentima)

- (1) Po zahtjevu osobe, organi nadležni za izdavanje ličnih dokumenata dužni su, bez odlaganja, izdati dokumente sa promjenjenim ličnim podacima.
- (2) Uz zahtjev za promjenu ličnih podataka, podnosi se i rješenje o upisu promjene spola i rješenje o upisu promjene imena, odnosno ovjerene kopije.
- (3) Nova lična dokumenta nadležni organ dužan je izdati bez odlaganja, te ne smije tražiti dodatnu dokumentaciju ili dodatne medicinske preglede
- (4) Ako posebnim propisom nije drugačije regulisano, rok za izdavanje ličnih dokumenata je osam dana.

POGLAVLJE III - PRAVO NA ZDRAVSTVENU ZAŠTITU I ZDRAVSTVENO OSIGURANJE

Član 12.

(Pravo na zdravstveno osiguranje)

- (1) Osoba ima pravo na sve zdravstvene usluge kojima se usklađuje biološki spol s rodnim identitetom, a u skladu sa propisima kojim se uređuje oblast zdravstvenog osiguranja.
- (2) Osoba iz prethodnog stava ima pravo na pokrivanje troškova svih medicinskih tretmana u procesu promjene spola iz medicinskih razloga, uključujući psihološke i psihijatrijske usluge, hormonsku terapiju i hirurške zahvate.
- (3) Osoba ima pravo na psihološko savjetovanje, te psihološku i psihijatrijske usluge vezane za promjenu spola ili život u drugom rodnom identitetu.
- (4) Ukoliko se određeni ili svi medicinski poduhvati ne mogu poduzeti u FBiH, troškove medicinskih zahvata u procesu promjene spola iz medicinskih razloga koji nastaju u inostranstvu refundirat će nadležno javno tijelo, a u skladu sa propisima kojim se uređuje oblast zdravstvenog osiguranja.
- (5) Način pružanja zdravstvenih usluga kojima se usklađuje biološki spol sa rodnim identitetom, psihološkog savjetovanja, te psiholoških i psihijatrijskih usluga, hormonske terapije i hirurških zahvata, propisuje se pravilnikom koji donose kantonalni ministri nadležni za oblast zdravstva.

Član 13.

(Pravo na naknadu plate)

- (1) Osoba koja je privremeno spriječena za rad radi korištenja zdravstvene zaštite zbog promjene spola iz medicinskih razloga ima pravo na naknadu plate u skladu sa odgovarajućim propisima.
- (2) Pod privremenom spriječenosti za rad za vrijeme kojeg osobi pripada pravo na naknadu plate u smislu ovog Zakona smatra se odsutnost sa rada zbog korištenja zdravstvene zaštite u procesu promjene spola iz medicinskih razloga, a radi kojeg je spriječena izvršavati svoju obavezu rada u skladu s ugovorom o radu, drugim ugovorom ili aktom.
- (3) Naknada plate za vrijeme privremene spriječenosti za rad iz stava 1. i 2. isplaćuje se u skladu sa odgovarajućim propisima.

Član 14.

(Pravo na obavještenje i pristanak)

- (1) Svaka osoba ima pravo da slobodno odlučuje o svemu što se tiče njezinog života, tjelesnog integriteta i zdravlja.
- (2) Bez slobodnog, direktnog i nesumnjivo utvrđenog informisanog pristanka osobe ne smiju se preduzimati nikakve medicinske mjere, a posebno uklanjanje reproduktivnih organa.
- (3) Nadležni medicinski radnici dužni su blagovremeno pružiti potrebna obavještenja osobi koja želi da medicinskim putem svoj biološki spol prilagodi svom rodnom identitetu.
- (4) Obavještenja, između ostalog, obuhvataju informaciju o cilju i koristi od predloženih medicinskih mjera, trajanju i mogućim posljedicama preduzimanja, odnosno nepreduzimanja predloženih medicinskih mjera, vrste i vjerovatnoću mogućih rizika, bolnim i drugim srodnim ili trajnim posljedicama, kao i sve druge informacije koje su od značaja za donošenje odluke o pristanku na predložene medicinske mjere. Obavještenje se vrši i usmenim i pismenim putem.

POGLAVLJE IV - PRAVO NA POŠTIVANJE PRIVATNOG I PORODIČNOG ŽIVOTA

Član 15.

(Pravo na privatnost)

- (1) Rodni identitet predstavlja privatnu stvar osobe.
- (2) Svako fizičko ili pravno lice, a naročito javna tijela i sredstva javnog informisanja, dužni su da poštuju pravo na privatnost osobe.
- (3) Podaci o rodnom identitetu, prilagodbi biološkog spola rodnom identitetu osobe, odnosno o životu u drugom rodnom identitetu, predstavljaju posebnu kategoriju ličnih podataka u smislu propisa kojima se uređuje oblast zaštite ličnih podataka.

Član 16.

(Pravo na brak i porodični život)

- (1) Osoba koja je promijenila spol ima pravo na zaključenje braka i sva prava koja proizlaze iz vanbračne zajednice u skladu sa propisima koji regulišu porodičnopravne odnose.
- (2) Brak osobe koja je promijenila spol može se, na osnovu saglasnosti supružnika, prevesti u životnu zajednicu dviju osoba istoga spola, ukoliko je zajednica osoba istog spola uređena zakonima FBiH.
- (3) Osoba koja je promijenila spol ima sva prava i obaveze koje proizlaze iz vanbračne zajednice, bez obzira na to da li je vanbračna zajednica uspostavljena prije ili nakon promjene spola, a sve u skladu s propisima koji regulišu porodično pravne odnose.

Član 17.

(Roditeljska prava i obaveze)

- (1) Osoba čiji rodni identitet je drugačiji u odnosu na biološki spol, osoba koja je u procesu promjene spola, osoba koja je prilagodila spol svom rodnom identitetu i osoba koja živi u drugom rodnom identitetu zadržava roditeljska prava i obaveze koje ima prema djetetu.
- (2) Rodni identitet osobe ne smije odlučujuće uticati na odluku nadležnog organa starateljstva o vršenju roditeljskog staranja i starateljstva nad djetetom.
- (3) Organi starateljstva i drugi državni organi dužni su da pruže svu potrebnu pomoć porodici u kojoj roditelj otklanja nesklad između biološkog spola i rodnog identiteta, da bi porodica nastavila funkcionisati, uz poštovanje najboljeg interesa djeteta.

POGLAVLJE V - RADNA PRAVA, SRODNA I IMOVINSKA PRAVA

Član 18.

(Prava iz radnog odnosa)

- (1) Osoba čiji rodni identitet i rodno izražavanje nisu u skladu sa biološkim spolom, osoba koja je u procesu promjene spola, osoba koja je prilagodila spol svom rodnom identitetu i osoba koja živi u drugom rodnom identitetu ne smije trpjeti negativne posljedice u pogledu prava i obaveza iz radnog odnosa.
- (2) Osoba koja zbog svog rodnog identiteta dobije otkaz ugovora o radu ili joj bude uskraćena ili ograničena prava na rad i/ili druga prava iz radnog odnosa, ima pravo na podnošenje tužbe za zaštitu od diskriminacije.

Član 19.

(Pravo na penziono osiguranje)

Osoba koja je promijenila oznaku spola u ličnim dokumentima uslove za penziju ostvaruje po svom novostečenom spolu, u skladu sa propisima koji regulišu penzijsko i invalidsko osiguranje.

Član 20.

(Imovinska i druga prava)

Osoba koja je promijenila oznaku spola u ličnim dokumentima zadržava sva stvarnopravna, obligacionopravna, nasljedna i druga imovinska prava, autorska prava, prava intelektualne svojine, kao i sva druga prava koja su vezana za ličnost, kao da promjene oznake spola u ličnim dokumentima nije ni bilo.

POGLAVLJE VI - NADZOR I NADLEŽNE INSTITUCIJE

Član 21.

(Nadzor)

Nadzor nad sprovođenjem ovog Zakona vrši Federalno ministarstvo pravde.

Član 22.

(Vođenje evidencije, izvještavanje i prevencija)

- (1) Nadležni organi unutrašnjih poslova dužni su voditi evidenciju o svim predmetima pravne promjene spola, te statistički pregled predmeta, razvrstan po spolu, dobi i opštinama.
- (2) Organi iz stava (1) ovog člana dužni su dostaviti evidencije i statističke podatke Federalnom ministarstvu unutrašnjih poslova do kraja februara tekuće godine za prethodnu kalendarsku godinu.
- (3) Gender centar FBiH i Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH po potrebi provode istraživanja o pravu na izražavanje rodnog identiteta, zabrani diskriminacije na osnovu spola, roda, rodnog identiteta i rodnog izražavanja, postupku priznavanja pravnih posljedica promjene spola ili života u drugom rodnom identitetu, okvirima za ostvarivanje istih prava i mogućnosti osoba čiji je rodni identitet drugačiji u odnosu na biološki spol, osoba koje su u procesu promjene spola, osoba koje su prilagodile spol svom rodnom identitetu i osoba koje žive u drugom rodnom identitetu, na osnovu kojeg sastavlja prijedlog mjera za unapređenje prava ili iste uključuje u druge programe i planove.

POGLAVLJE VII - PRELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE

Član 23.

(Usaglašavanje ostalih propisa s ovim Zakonom)

- (1) U slučaju neusaglašenosti drugih zakona s ovim Zakonom u postupcima po ovom Zakonu, primjenjivat će se ovaj Zakon.
- (2) Svi zakoni i ostali propisi biće usaglašeni s odredbama ovog Zakona u roku od godinu dana od dana njegovog stupanja na snagu.
- (3) Federalni ministar zdravstva će donijeti pravilnik kojim uređuju proces donošenja odluka ljekarskih komisija, a u skladu sa članovima 8. i 9. ovog Zakona u roku od šest mjeseci od stupanja na snagu ovog

Zakona.

- (4) Federalni ministar zdravstva će donijeti pravilnik kojim uređuju pružanje i pokrivanje troškova zdravstvenih usluga kojima se vrši usklađivanje biološkog spola s rodnim identitetom, psihološkog savjetovanja, te psiholoških i psihijatrijskih usluga, a u skladu sa članom 12. ovog Zakona u roku od šest mjeseci od stupanja na snagu ovog Zakona.
- (5) Kantonalni ministri nadležni za oblast zdravstva donijet će pravilnike kojima se uređuje pružanje zdravstvenih usluga kojima se usklađuje biološki spol sa rodnim identitetom, psihološkog savjetovanja, te psiholoških i psihijatrijskih usluga, hormonske terapije i hirurških zahvata, a u skladu s članom 12. ovog Zakona u roku od šest mjeseci od stupanja na snagu ovog Zakona.

Član 24.

(Stupanje na snagu)

Ovaj Zakon stupa na snagu trideset dana od dana objavljivanja u Službenom listu FBiH.

2.1. OBRAZLOŽENJE MODELA ZAKONA O RODNOM IDENTITETU FEDERACIJE BIH

I USTAVNI OSNOV

Ustavni osnov za donošenje Zakona o rodnom identitetu sadržan je u članu IV. A.20.(1) d) Ustava Federacije Bosne i Hercegovine, prema kojem Parlament Federacije Bosne i Hercegovine, pored ostalog, ima nadležnost za donošenje zakona o vršenju dužnosti federalne vlasti, kao i u članu III. (2) kojim je utvrđeno da su Federalna vlast i kantoni nadležni za jamčenje i provođenje ljudskih prava. Također članom II. A. 2. (1) c), d), i s) propisana je jednakost svih građana, zabranjena diskriminacija i predviđena zaštita manjina. U članu III. (2) tačka b) i e) utvrđuje se zajednička nadležnost Federacije BiH i kantona u oblasti zdravstva i socijalne politike. Ustavom Federacije BiH Europskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda data je pravna snaga ustavnih odredbi.

Evropski sud za ljudska prava tumačeći Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda obavezao je države članice da omoguće transrodnim osobama operativne zahvate koji će voditi ka potpunoj prilagodbi spola kao i na to da oni trebaju biti pokriveni redovnim zdravstvenim osiguranjem kao medicinski neophodni postupci (slučaj Van Kück protiv SR Njemačke), te da omoguće brzu i transparentnu proceduru promjenu oznake spola u ličnim dokumentima (slučaj Goodwin protiv Velike Britanije i slučaj B protiv Francuske). Ukoliko država ne uspije obezbijediti transrodnim osobama pristup medicinskim tretmanima prilagodbe spola, Evropski sud za ljudska prava zauzeo je stanovište da ona mora omogućiti izmjenu ličnih dokumenata, ali ne može postavljati potpunu medicinsku prilagodbu kao uslov za pristup ovoj izmjeni. Uzimajući u obzir da ova Konvencija jeste sastavni dio Ustava BiH i ima snagu ustavnih normi i primat nad drugim zakonima, a da je Evropski sud za ljudska prava jedini ovlašteni tumač ove Konvencije, jasno nam je da entiteti, kantoni i Distrikt BiH neadekvatnom zaštitom prava transrodnih osoba krše sam Ustav BiH, ali i Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

II RAZLOZI ZA DONOŠENJE

Na nivou Bosne i Hercegovine (BiH), Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH), Republike Srpske (RS) ili Brčko distrikta Bosne i Hercegovine ne postoji adekvatan pravni okvir kojim se štite prava transrodnih osoba. Iako važeći pravni okvir kroz Zakon o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine eksplicitno štiti transrodne osobe od diskriminacije, te od krivičnih djela počinjenih iz mržnje, nepostojanjem propisa kojim bi se eksplicitno definisala i učinila transparentnom i dostupnom procedura pravne promjene spola, država sistematski krši ljudska prava transrodnih osoba i dovodi ih u niz neugodnih, uvredljivih, diskriminirajućih, ali i potencijalno opasnih životnih situacija, te im otežava i onemogućuje prelazak preko granice, pronalazak posla, pristup zdravstvenim uslugama, gura ih u oblast sive ekonomije, itd. **Susjedne države u svojim zakonodavstvima prepoznale su i pokušale riješiti ove probleme, te tako u susjednoj Srbiji postoji medicinski tim koji vrši medicinske zahvate prilagodbe spola i redovno zdravstveno osiguranje snosi 60% troškova ovog procesa. U Crnoj Gori taj postotak iznosi od 80% do 100% i država pokriva i troškove tretmana urađenih u inostranstvu jer trenutno nemaju svoj tim i tek obučavaju tim koji bi ovakve tretmane mogao raditi u Crnoj Gori. Novim izmjenama Zakona o maticama Republike Hrvatske, ovakva situacija je izbjegnuta na način da je omogućeno transrodnim osobama da oznake spola u matičnim knjigama i ličnim dokumentima, te jedinstveni matični broj promijene i na osnovu života u drugom rodnom identitetu, čime se osigurava zaštita prava transrodnih osoba na samoodređenje i spriješava sistemska diskriminacija i marginalizacija ovih osoba za vrijeme tranzicije. U želji da što adekvatnije propišu proceduru pravnog priznavanja prilagodbe spola i transrodnim osobama učine dostupnim i jasnim podatke o njihovim pravima i obavezama u ovom procesu, u Hrvatskoj je također donesen i Pravilnik o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije te utvrđivanju uvjeta i pretpostavki za promjenu spola ili o životu u drugom rodnom identitetu. Ovim Pravilnikom propisuje se način prikupljanja medicinske dokumentacije za donošenje mišljenja Nacionalnog zdravstvenog vijeća o promjeni spola ili o životu u drugom rodnom identitetu te utvrđivanje uslova i pretpostavki za pravno priznavanje prilagodbe spola ili života u drugom rodnom identitetu.**

U Aneksu 1. Ustava BiH navedeno je 15 međunarodnih sporazuma o ljudskim pravima. Deklaracije, međunarodne konvencije i opšta načela međunarodnog prava predstavljaju materijalni dio Ustava Bosne i Hercegovine te se direktno primjenjuju na prostoru države, odnosno en-

titeta. Pored toga, Bosna i Hercegovina je potpisala i ratificirala, odnosno preuzela od bivše Jugoslavije notifikacijom o sukcesiji, neke od najznačajnijih međunarodnih konvencija kao što su Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima koje obavezuju Bosnu i Hercegovinu kao subjekta međunarodnog prava, odnosno njene sastavne dijelove. Shodno članu II/2. Ustava BiH, prava i slobode predviđene u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njeni protokoli se direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ovi akti imaju snagu ustavnih odredbi i imaju prioritet nad svim ostalim zakonima. U stavu 3. člana II Ustava BiH, kojim se uređuju ljudska prava i osnovne slobode, taksativno su navedena u Ustavu, te se garantuju svim građanima BiH. Između ostalih, navedeno je pravo na privatni i porodični život, dom i prepisku (tačka h.) i pravo na brak i zasnivanje porodice (tačka j.). U stavu 4. člana II. Ustava BiH uživanje prava i sloboda, predviđenih u članu II. Ustava BiH ili u međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I Ustava BiH, osigurano je svim osobama u Bosni i Hercegovini, bez diskriminacije po bilo kojem osnovu kao što su pol, rasa, boja, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost sa nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status. Samom činjenicom da je u Ustavu BiH određeno da će se Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama direktno primjenjivati i da ista ima pravnu snagu iznad svih ostalih zakona, ovakva obaveza se odnosi na FBiH.

U pravnom sistemu Bosne i Hercegovine postoje dva zakona kojima se indirektno zabranjuje diskriminacija po rodnog identiteta. Zakon o ravnopravnosti spolova u u članu 2. st. 3. zabranjuje diskriminaciju, između ostalog, i po osnovu spola. Prema ustaljenoj praksi Evropskog suda za ljudska prava i Evropskog suda pravde širim tumačenjem riječi “spol” obuhvata se i rodni identitet kao zabranjeni osnov diskriminacije. Zakon o zabrani diskriminacije u BiH svojim članom 2. također zabranjuje diskriminaciju na osnovu spola, ali i eksplicitno zabranjuje diskriminaciju na osnovu rodnog identiteta.

Međunarodni dokumenti, kao što je Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima,¹⁴ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima ili Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, ne prepoznaju izričito ‘rodni identitet’ kao zabranjeni osnov diskriminacije niti se on kao zabranjeni osnov diskriminacije izričito navodi u drugim

¹⁴ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama u članu 2. stav 1. tako navodi da su svakome dostupna sva prava i slobode navedene u Deklaraciji bez razlike bilo koje vrste, kao što su rasa, boja, spol, jezik, religija, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, imovina, rođenje ili neki drugi status.

međunarodnim konvencijama. Međutim, prepoznaje se u praksi tijela koja primjenjuju te međunarodne akte kroz generalne klauzule. Tako npr. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima ne prepoznaje rodni identitet kao zabranjeni osnov diskriminacije, no Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava OUN-a je kroz svoju praksu prepoznao rodni identitet kao zabranjeni osnov diskriminacije, a u svom opštem komentaru na Konvenciju naveo da je „rodni identitet jedan od zabranjenih osnova diskriminacije; transrodne, transeksualne ili interseksualne osobe često su žrtve kršenja ljudskih prava kao što su uznemiravanja u školi i radnom mjestu“.¹⁵ Također, Komitet za ljudska prava je u slučaju Toonen protiv Australije¹⁶ iz 1994. prepoznao seksualnu orijentaciju kao zabranjeni osnov diskriminacije u kontekstu prava Međunarodne konvencije za građanska i politička prava. Dalje se taj koncept razvijao kroz odluke ovog tijela u slučajevima kao što su npr. Young protiv Australije¹⁷ iz 2000., X protiv Kolumbije¹⁸ iz 2005. itd. Isti primjer slijedili su i Komitet za prava djeteta u svom opštem komentaru¹⁹ od 18. aprila 2011. godine u kome se kao posebno vulnerabilne grupe „navode gay, lezbejska, transrodna i transeksualna djeca te stavlja poseban akcenat na njihovu zaštitu“; Komitet protiv mučenja u svom opštem komentaru od 24. januara 2008.²⁰ u kojem se navodi ‘seksualna orijentacija’ i ‘transrodni identitet’ kao karakteristike grupe koja je posebno vulnerabilna u kontekstu torture, te Komitet za ukidanje svih oblika diskriminacije nad ženama u svom opštem komentaru od 19. oktobra 2010.²¹ koji navodi da se prema Konvenciji o ukidanju svih oblika diskriminacije nad ženama diskriminacijom treba smatrati i „diskriminacija zasnovana na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu“. Vijeće Evrope predstavlja svjetskog pionira u primjeni ljudskih prava i na transrodne osobe. Član 14. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava uvodi princip nediskriminacije u odnosu na set prava utvrđenih u ovoj Konvenciji. Iako rodni identitet nije izričito naveden u Konvenciji, termin ‘transeksualizam’ uključen je u tumačenje odredbe ‘neki drugi status’u slučaju P. V. protiv Španije²² 2010. godine. Od 1992. godine Evropski sud za ljudska prava donio je pozitivne odluke u nekoliko slučajeva koji su se ticali prava transrodnih osoba u sljedećim oblastima života: (1) pravo na priznavanje roda u postoperativnoj fazi transrodne osobe (B protiv Fran-

15 UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No 20 on Non-Discrimination.

16 Toonen v Australia, Communication No. 488/1992, U.N. Doc CCPR/C/50/D/488/1992 (1994).

17 Young v. Australia Communication No. 941/2000 (CCPR/C/78/D/941/2000).

18 X v. Colombia communication no. 1361/2005 (CCPR/C/89/D/1361/2005).

19 Committee on the Rights of the Child general comment No.13 (2011)(CRC/C/GC/13). The right of the child to freedom from all forms of violence.

20 Committee against Torture. general comment no. 2 (CAT/C/GC/2).

21 Committee on the Elimination of Discrimination against Women, general recommendation No. 28 (CEDAW/C/GC/28).

22 P.V. v Spain application no. 35159/09 od 30.10.2010.

cuske²³); (2) pravo na brak (Goodwin i I protiv UK²⁴); (3) pravo na fer i proporcionalne zahtjeve u odnosu na postupke rodne prilagodbe (Van Kück protiv Njemačke); (4) pravo na penziju (Grant protiv Velike Britanije²⁵) i (5) pravo na adekvatnu i jasnu proceduru pravnog priznavanja imena i spola (L protiv Litvanije²⁶). Rodni identitet i njegovo izražavanje su veoma bitni elementi svakodnevnog života transrodnih osoba, ali su bitni i za shvatanje koncepta ljudskih prava transrodnih osoba.

Također se i **Preporukom (2010)5 Komiteta ministara Vijeća Evrope o mjerama borbe protiv diskriminacije zasnovane na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu** koja BiH obavezuje kao članicu Vijeća Evrope, od država članica traži da osiguraju transrodnim osobama brz, transparentan i jednostavan pristup odgovarajućim službama prilagodbe spola, da spriječe zlouporabu njihovih osobnih podataka, da uklone uvredljive preduvjete za pravno priznanje prilagodbe spola i da osiguraju odgovarajuće mjere koje jamče puno pravno priznanje prilagodbe spola osobe na svim životnim poljima.

Iz sveg navedenog proizlazi da postojeći pravni okvir ne pruža minimum prava za transrodne osobe. Uskraćivanje prava transrodnim osobama predstavlja diskriminaciju, te krši preuzete obaveze Bosne i Hercegovine kao članice Organizacije Ujedinjenih nacija, Vijeća Evrope te buduće kandidatkinje za članstvo u Evropskoj uniji.

Zbog komplikovane i neadekvatne procedure promjene dokumenata u BiH, transrodne osobe u BiH doživljavaju različite neugodnosti, direktno su izložene diskriminaciji tako što, između ostalog:

- na granici doživljavaju neugodnosti zbog dokumenata koji ne odgovaraju fizičkom izgledu;
- prilikom legitimisanja od policijskih službenika/ca u opasnosti su da budu optuženi za lažno predstavljanje;
- pri pokazivanju njihovih ličnih dokumenata dolazi do propitivanja identiteta sa strane službenika/ca ;
- pri zapošljavanju doživljavaju neugodnosti zbog nepodudarnosti oznake spola na dokumentima, i njihovog fizičkog izgleda;
- nisu u mogućnosti sklopiti brak s osobom suprotnog spola/roda (a brak između dvije osobe istog spola/oznake spola nije moguć);
- stanodavci/stanodavkinje ne žele im iznajmiti stan jer smatraju da je u pitanju lažno predstavljanje;

23 B v France application no. 3343/87 od 25.3.1992.

24 Christine Goodwin & I v United Kingdom applications no. 28957/95 i 25680/94 od 11 July 2002.

25 Grant v United Kingdom application no. 32570/03 od 23 maja 2006..

26 L v Lithuania application no. 27527/03 of 11.09.2007.

- diplome na kojima se koristi rodno izražavanje ugrožavaju identitet transrodne osobe (diplomirao/la) i onemogućavaju korištenje ovim diplomama tokom tranzicije;
- pri penzionisanju nastaje problem zbog razlike u uvjetima propisanog staža za žene i muškarce;
- zbog nepodudarnosti ličnih podataka i ličnog izgleda su svakodnevno izložene stresu i natjerane da razmišljaju kako izbjeći potencijalno opasne i diskriminirajuće situacije.

U vezi sa navedenim, cilj Modela Zakona o transrodnim osobama je da se postavi pravni okvir koji će omogućiti transrodnim osobama ostvarivanje osnovnih, ekonomskih i socijalnih prava. Također, transrodne osobe su dio realnosti bosanskohercegovačkog društva te bi Zakonom bilo sankcionirano već postojeće stanje i uvelo ga u pravne okvire. Odnosno, ovaj Zakon je potreba kako bi osigurao normalan život transrodnih osoba.

III OBRAZLOŽENJE VAŽNIJIH PRAVNIH RJEŠENJA

Poglavlje I opšte odredbe (članovi 1 do 5)

U ovom dijelu Zakona određen je predmet Zakona (član 1); u članu 2 značenje izraza korištenih u Zakonu u okviru kojeg se po prvi put u pravnom sistemu Bosne i Hercegovine definišu pojmovi kao što su spol, rod, rodni identitet, rodno izražavanje, cisrodna osoba, transrodna osoba, promjena spola, pravna promjena spola, te život u drugom rodnom identitetu. Adekvatno definisanje izraza koji su korišteni u ovom Zakonu treba da pomogne tijelima koja primjenjuju ovaj pravni akt, posebno kada se radi o upravnim i sudskim tijelima. Također, u članu 3 utvrđena su osnovna načela ovog Zakona kao što su pravo na izražavanje i priznavanje rodnog identiteta, pravo na slobodan razvoj ličnosti, pravo na život i postupanje u skladu sa vlastitim shvatanjem rodnog identiteta, pravo na pravno priznavanje te činjenice, pravno transrodne osobe na potpuni fizički i psihički integritet, pravo na ljudsko dostojanstvo, načelo zabrane diskriminacije, zaštite ličnih podataka, pravo na efektivni pristup medicinskim službama itd. Odnosno, u članu 5 uvodi se jedan široki princip zabrane diskriminacije transrodnih osoba u skladu sa odredbama Zakona o zabrani diskriminacije BiH, navodeći *exempli causa* oblasti života u kojima se često nedozvoljeno razlikovanje i javlja. Prvim poglavljem postavljaju se visoki standardi zaštite ljudskih prava transrodnih osoba u bh. društvu, kroz priznavanje njihovog prava na samoodređenje, šticeenje njihovog ljudskog dostojanstva, te se postavlja osnov za ispravljanje viševjekovne društvene marginalizacije i

neravnopravnosti kojoj su ove osobe bile izložene. Fokus se s potpune medikalizacije rodnog identiteta mijenja ka potrebi priznavanja tjelesnog i psihičkog integriteta transrodnih osoba i potrebi za uvažavanjem njihovih odluka i izbora u vezi s vlastitim ličnostima i tijelima.

Poglavlje II - Lični identitet i pravo na priznavanje pravnih posljedica promjene spola (član 6 - 11)

U ovom poglavlju Zakona uvodi se pravo na pravno priznavanje faktičke činjenice promjene spola, kao i prava vezanih za tu činjenicu (posebno ličnog identiteta, porodičnih prava, prava na rad i obrazovanje). Ovo pravo se vezuje za upisivanje te činjenice u matičnu knjigu rođenih, kao i ostale evidencije o ličnim podacima, kao i same lične dokumente. Upis promjene spola osobe vezuje se za mišljenje ljekarske komisije kao pravnog osnova, a vodi se pred stvarno i mjesno nadležnim organom: matičnim uredom. Također, kontekstualizira se pravo na promjenu imena u vezi sa činjenicom promjena spola. U ovom poglavlju u članu 8 normiran je sastav i nadležnost ljekarske komisije koja izdaje mišljenje, odnosno dokumentacija potrebna da bi se izdalo mišljenje. U članu 9 normirana je priroda odluke ljekarske komisije, te razlozi koji su pravno relevantni za donošenje odluke odnosno mišljenja. U članu 10 normirano je i pravo osoba koje su promijenile spol da promijene i jedinstveni matični broj, a u članu 11 i promjena podataka u drugim ličnim dokumentima. Poglavlje II za cilj ima ispunjavanje međunarodnih obaveza BiH u pogledu osiguravanja brze, pristupačne i transparentne procedure pravne promjene spola. U ovom poglavlju osigurava se da FBiH ne postavlja kao uvjet za pravnu promjenu spola medicinske procedure koje nisu dostupne transrodnim građanima FBiH, već se pravna promjena spola vezuje isključivo za one medicinske procedure koje je FBiH u mogućnosti da obezbijedi svojim građanima. Također, ovim poglavljem se osigurava sprječavanje systemske diskriminacije transrodnih osoba u procesu tranzicije i smanjuje mogućnost njihovog angažiranja u oblasti sive ekonomije jer se znatno skraćuje i pojednostavljuje proces promjene dokumenata, što transrodnim osobama u FBiH omogućava lakše uključjenje na tržište rada.

Poglavlje III - Pravo na zdravstvenu zaštitu i zdravstveno osiguranje (članovi od 12 do 14)

U ovom poglavlju Zakona utvrđuje se pravo osobe na naknadu plate u slučaju privremene spriječenosti za radi korištenja zdravstvene zaštite zbog promjene spola iz medicinskih razloga (član 13). Također, utvrđuje se i pravo osobe da bude obavještena i da da slobodan pristanak o svemu što se tiče njezinog života, tjelesnog integriteta i zdrav-

lja. Također, nadležni medicinski radnici su dužni da blagovremeno pruže sva potrebna objašnjenja osobi koja želi medicinskim putem prilagoditi svoj biološki spol. U posljednjem stavu člana 14 utvrđuje se i sadržaj obavještenja. Ovim poglavljem se, u cilju sprječavanja potencijalnih nesporazuma između medicinskog osoblja i transrodnih osoba, a posebno u cilju sprječavanja prinudne sterilizacije predviđaju tačna prava i obaveze i transrodnih osoba i medicinskog osoblja u procesu tranzicije i prilikom pristupa transrodnih osoba zdravstvenim uslugama. Također, štite se transrodne osobe dodatno od diskriminacije i mogućnosti gubitka posla tokom perioda tranzicije, te se jasno definiše da se medicinska prilagodba spola ima smatrati privremenom spriječenosti za rad, u cilju zaštite prava zaposlenih transrodnih osoba na tržištu rada u FBiH.

Poglavlje IV - Pravo na poštivanje privatnog i porodičnog života

U ovom poglavlju Zakona uvodi se pravo na privatnost transrodne osobe, kao oblasti koja je posebno podložna povredama od strane trećih lica. U članu 16. normira se i pravo na zaključivanje braka sa osobom suprotnog spola, odnosno priznavanje vanbračne zajednice u skladu sa važećim porodičnopravnim propisima. U članu 17. normira se pitanje promjene spola i roditeljskih prava, odnosno, da činjenica postupka promjene spola ne utječe na postojeća roditeljska prava. U ovom poglavlju poseban fokus je dat na zaštitu podataka o pravnoj promjeni spola, dužnosti nadležnih institucija da oprezno postupaju s ovom vrstom osjetljivih informacija, te je postavljen dodatan temelj za zaštitu transrodnih osoba od moguće diskriminacije po osnovu rodnog identiteta. Također je naglašeno da je u interesu svake porodice da se očuvaju odnosi unutar nje, bez obzira na činjenicu promjene spola jednog njenog člana, i posebno su propisane su mjere zaštite prava i interesa djeteta da ima kontakt i komunikaciju sa roditeljem bez obzira na rodni identitet tog roditelja. Zabranjena je također diskriminacija na osnovu rodnog identiteta prilikom procjenjivanja podobnosti roditelja za vršenje roditeljskog staranja nad djetetom.

Poglavlje V - Radna prava, srodna i imovinska prava

U ovom poglavlju Zakona uvodi se dodatna zaštita transrodnih osoba u pogledu prava na rad i u vezi sa radom, te uvodi princip zabrane diskriminacije u kontekstu prava na rad i u vezi sa radom. Također, u članu 19 utvrđuje se pravo na penziju u skladu sa novostečenim spolom. Na kraju u članu 20 štite se i sva druga imovinska prava transrodne osobe, a posebno stvarnih, obligacionih, nasljednih, autorskih, prava intelektualne svojine

kao i drugih prava koja su vezana za ličnost osobe. Ovim poglavljem dodatno se naglašava zabrana diskriminacije transrodnih osoba u oblasti rada i zapošljavanja, te se ovaj zakon dodatno harmonizira za Zakonom o zabrani diskriminacije BiH. U želji zaštite interesa transrodnih osoba također se regulira i neotuđivost određenih ličnih prava što omogućava i održanje kontinuiteta rada, edukacije i profesionalizacije transrodnih bh. građana.

Poglavlje VI - Nadzor i nadležne institucije

U ovom poglavlju Zakona utvrđena je nadležnost Federalnog ministarstva pravde kao nadležnog ministarstva koji se stara za sprovođenje ovog Zakona. Također, uvodi se obaveza vođenja evidencije o svim predmetima promjene spola. Cilj ove norme jeste vođenje statističkih podataka na osnovu kojih bi se mogla utvrđivati državna, odnosno entitetska politika u oblasti transrodnosti. U cilju osiguranja adekvatnog provođenja ovog Zakona, dodatna obaveza njegovog praćenja također se daje i Gender centru i Instituciji ombudsmena, imajući u vidu njihovo iskustvo u radu s marginaliziranim grupa i na diskriminaciji na osnovu spola, roda i rodnog identiteta. Na ovaj način osigurava se i nezavisni monitoring od strane institucija koje imaju mandat da štite ljudska prava transrodnih osoba u bh. društvu.

Poglavlje VII- Prijelazne i završne odredbe

U ovom dijelu Zakona utvrđuje se obaveza donošenja dva podzakonska akta kojim će biti regulisan proces donošenja odluka ljekarske komisije, odnosno postupak pružanja i pokrivanja troškova zdravstvenih usluga. Također, uvrđuje se obaveza usklađivanja svih zakona i drugih propisa sa ovim Zakonom, te rok stupanja na snagu Zakona. U ovom dijelu ostavlja se duži period od donošenja do stupanja na snagu ovog Zakona s ciljem da se da dovoljno vremena nadležnim institucijama da se adekvatno edukuju u oblasti ljudskih prava transrodnih osoba i upute u implementaciju ovog zakona i njegovih rješenja.

IV FINANSIJSKA SREDSTVA

Za provođenje ovog Zakona bit će potrebno osigurati sredstva u okviru sistema obaveznog zdravstvenog osiguranja za potrebe pokrivanja troškova medicinske prilagodbe spola.

2.2. MODEL PRAVILNIKA O NAČINU PRIKUPLJANJA MEDICINSKE DOKUMENTACIJE TE UTVRĐIVANJU USLOVA I PRETPOSTAVKI ZA PRIZNAVANJE PRAVNIH POSLJEDICA PROMJENE SPOLA ILI ŽIVOTA U DRUGOM RODNOM IDENTITETU FEDERACIJE BIH

Federalno ministarstvo zdravstva

Na osnovu člana člana 12. i člana 23. Zakona o rodnom identitetu i člana 55 Zakona o upravi FBiH ministar Federalnog ministarstva zdravstva donosi

PRAVILNIK O NAČINU PRIKUPLJANJA MEDICINSKE DOKUMENTACIJE TE UTVRĐIVANJU USLOVA I PRETPOSTAVKI ZA PRIZNAVANJE PRAVNIH POSLJEDICA PROMJENE SPOLA ILI ŽIVOTA U DRUGOM RODNOM IDENTITETU

Član 1.

(predmet Pravilnika)

- (1) Ovim Pravilnikom propisuje se postupak donošenja mišljenja ljekarske komisije o promjeni spola ili o životu u drugom rodnom identitetu (u daljem tekstu: ljekarska komisija) te utvrđivanje uvjeta i pretpostavki za pravno priznavanje posljedica promjene spola ili života u drugom rodnom identitetu.
- (2) Izrazi koji se koriste u ovome zakonu, a koji imaju rodno značenje, bez obzira na to jesu li korišteni u muškom ili ženskom rodu, obuhvaćaju na jednak način sve osobe.

I. NAČIN PRIKUPLJANJA MEDICINSKE DOKUMENTACIJE

Član 2.

(Načela)

- (1) Svaka osoba, bez obzira na godine života, ima pravo na izražavanje i priznavanje rodnog identiteta, pravo na slobodan razvoj ličnosti u skladu sa vlastitim shvatanjem rodnog identiteta, pravo na postupanje u skladu sa vlastitim shvatanjem rodnog identiteta, pravno priznavanje te činjenice, te pravo na potpuni fizički i psihički integritet i autonomiju, a u skladu sa najvišim međunarodnim standardima koji proizlaze iz Europske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i presudama Europskog suda za ljudska prava.
- (2) U postupcima promjene spola, kao i kod priznavanja pravnih posljedica promjene spola ili života u drugom rodnom identitetu, javna tijela dužna su poštovati dostojanstvo ličnosti i postupati na principima humanosti i zaštite prava osobe, te načela zaštite najboljeg interesa djeteta, načela zabrane diskriminacije i načela zaštite ličnih podataka.
- (3) Svaka osoba ima pravo na efektivan pristup medicinskim službama i uslugama iz oblasti zdravstvene zaštite koje se bave promjenom spola bez postavljanja nerazumnih zahtjeva od strane istih.
- (4) Niko ne smije biti prisiljen na podvrgavanje medicinskim postupcima, uključujući i hirurško prilagođavanje spola, sterilizaciju ili hormonsku terapiju, kao uslov za priznavanje promjene spola ili priznavanje života u drugom rodnom identitetu.
- (5) Medicinski radnici dužni su da štite život, zdravlje, privatnost i dostojanstvo u skladu sa principima ljekarske etike, načelima humanosti i standardima savremene medicine.
- (6) Dijete ima pravo na vlastito shvatanje rodnog identiteta. Zakonski zastupnik, javna tijela i organi unutrašnjih poslova dužni su poštovati najbolji interes djeteta u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta i drugim međunarodnim standardima.

Član 3.

(Zabrana diskriminacije)

- (1) Zabranjen je svaki oblik diskriminacije na osnovu spola, spolnih karakteristika, roda, rodnog identiteta i rodnog izražavanja u svim područjima i oblastima života, a posebno u oblastima:
  - a) zapošljavanja, rada i radnih uslova, uključujući pristup zaposlenju, zanimanju i samozapošljavanju, te vezano za radne uslove, na-

- knade, napredovanja u službi i otpuštanja sa posla,
- b) obrazovanja, nauke i sporta,
  - c) socijalne zaštite, uključujući socijalno osiguranje, socijalne nadoknade, socijalnu pomoć i načina postupanja prema korisnicima socijalne zaštite,
  - d) zdravstvene zaštite, uključujući dostupnost zaštite i liječenja, i u odnosu na način na koji se pruža zaštita i liječe pacijenti,
  - e) obuke, uključujući početno osposobljavanje i stalno stručno usavršavanje, sve vrste i sve nivoe profesionalnog usmjeravanja, dokvalifikacije i prekvalifikacije, uključujući i sticanje praktičnog radnog iskustva,
  - f) pravosuđa i uprave, uključujući aktivnosti policije i drugih službenika za sprovođenje zakona, službenika pogranične kontrole, te vojnog i zatvorskog osoblja,
  - g) stanovanja, uključujući pristup stanovanju, uslove stanovanja i raskid ugovora o najmu,
  - h) javnog informisanja i medija,
  - i) članstva u profesionalnim organizacijama, uključujući članstvo u organizaciji radnika ili poslodavaca ili u bilo kojoj drugoj organizaciji,
  - j) roba i usluga namijenjenih javnosti i javnim mjestima,
  - k) obavljanja privredne djelatnosti,
  - l) učešća u kulturnom i umjetničkom stvaralaštvu, i
  - m) jednakog učešća u javnom životu.
- (2) Na odredbe ovog Pravilnika shodno se primjenjuju odredbe zakona kojima se uređuje oblast zabrane diskriminacije.

Član 4.

(Mišljenje ljekarske komisije)

- (1) Mišljenje ljekarske komisije predstavlja akt na osnovu kojeg nadležni organ uprave donosi rješenje o upisu promjene spola i rješenje o promjeni imena.
- (2) U svrhu izdavanja mišljenja ljekarske komisije, podnositelj zahtjeva je obavezan priložiti medicinsku dokumentaciju.
- (3) U svrhu izdavanja mišljenja ljekarske komisije punoljetna osoba, obavezna je uz zahtjev priložiti sljedeću medicinsku dokumentaciju:
  - a) mišljenje doktora medicine specijaliste psihijatrije,
  - b) mišljenje doktora medicine specijaliste endokrinologije/dijabetologije,
  - c) mišljenje kliničkog psihologa.

- (4) Ako je podnositelj zahtjeva dijete, zakonski zastupnik obavezan je uz zahtjev priložiti sljedeću medicinsku dokumentaciju:
  - a) mišljenje doktora medicine specijaliste dječije i adolescentne psihijatrije,
  - b) mišljenje doktora medicine specijaliste pedijatrijske endokrinologije,
  - c) mišljenje doktora medicine specijaliste pedijatrije,
  - d) mišljenje kliničkog psihologa s iskustvom na području dječije psihologije i
  - e) mišljenje nadležnog centra za socijalni rad o ličnim i porodičnim prilikama.
- (5) Izuzeto od stava 3. ovoga člana, podnositelj zahtjeva za upisom promjene spola na osnovu života u drugom rodnom identitetu nije obavezan priložiti mišljenje doktora medicine specijaliste endokrinologije/dijabetologije.
- (6) Direktor kliničkog centra obavezan je imenovati ljekarsku komisiju koja daje mišljenje o promjeni spola na osnovu zahtjeva zainteresovanog lica u roku od 30 dana po primitku zahtjeva.

Član 5.

- (1) Članovi ljekarske komisije mogu svoje mišljenje dati zajednički. Ako se ne slažu, svaki od njih je obavezan odvojeno dati svoje mišljenje.
- (2) Podnositelj zahtjeva može umjesto medicinske dokumentacije i mišljenja iz člana 4. ovoga Pravilnika, priložiti medicinsku dokumentaciju i mišljenja stručnjaka izvan Bosne i Hercegovine koji imaju iskustvo i edukaciju iz područja zdravstvene zaštite transrodnih osoba, a koji su izvan Bosne i Hercegovine pratili promjene rodnog identiteta podnositelja zahtjeva ili su učestvovali u procesu promjene spola podnositelja zahtjeva.

II. UTVRĐIVANJE USLOVA I PRETPOSTAVKI ZA PROMJENU SPOLA ILI O ŽIVOTU U DRUGOM RODNOM IDENTITETU

Član 6.

- (1) Ljekarska komisija donosi mišljenje na temelju medicinske i druge dokumentacije propisane ovim Pravilnikom i obavezna je kod donošenja mišljenja postupati u skladu s odredbama članova 2. i 3. ovoga Pravilnika.

Član 7.

- (1) Podnositelj predaje zahtjev za donošenje odluke kojom se daje mišljenje o promjeni spola uz koju prilaže medicinsku dokumentaciju Ljekarskoj komisiji.
- (2) Zahtjev se podnosi na obrascu koji se nalazi u prilogu broj 1 ovog Pravilnika.
- (3) Komisija broji najmanje tri člana od kojih je jedan predsjedavajući komisije.
- (4) Predsjednik Ljekarske komisije obvezan je u roku od 15 dana od dana prijema urednog zahtjeva zakazati sjednicu Ljekarske komisije.
- (5) Ljekarska komisija obvezna je donijeti odluku u roku od 30 dana od dana održavanja sjednice.
- (6) Ako mišljenje stručnjaka iz dostavljene medicinske dokumentacije nije jasno ili potpuno, ako su mišljenja dvaju ili više stručnjaka proturječna, ako mišljenje stručnjaka nije dovoljno obrazloženo ili se pojavi osnovana sumnja u tačnost danog mišljenja, a ti se nedostaci ne mogu otkloniti, Ljekarska komisija može zatražiti nalaz i mišljenje drugih stručnjaka a može zatražiti i mišljenje zdravstvene ustanove.
- (7) Mišljenje zdravstvene ustanove može se tražiti i onda kad se zbog složenosti slučaja može opravdano pretpostaviti da će se na taj način doći do zajedničkog mišljenja.
- (8) U slučaju iz stava 5. i 6. ovoga člana, Ljekarska komisija o tome bez odlaganja pisano obavještava podnositelja zahtjeva i u obavijesti navodi medicinsku dokumentaciju koju je podnositelj zahtjeva obavezan dodatno dostaviti.
- (9) Ukoliko Ljekarska komisija odlučuje o zahtjevu maloljetnog lica obavezna je pribaviti mišljenje nadležnog centra za socijalni rad.
- (10) Ljekarska komisija donosi odluku kojom daje pozitivno ili negativno mišljenje o promjeni spola ili životu u drugom rodnom identitetu.
- (11) Odluka se dostavlja podnositelju zahtjeva koji ima pravo u roku od 15 dana da uloži prigovor Federalnom ministarstvu zdravstva.
- (12) O prigovoru odlučuje drugostepena komisija koju imenuje federalni ministar zdravstva.
- (13) Komisija iz stava 12 ima 5 članova u čijem sastavu ne mogu biti članovi prvostepene komisije.
- (14) Odluka drugostepene komisije je konačna. Protiv odluke drugostepene komisije može se pokrenuti upravni spor.

Član 8.

Federalno ministarstvo zdravstva vodi evidenciju o izdanim odlukama ljekarskih komisija.

III. PRIJELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE

Član 9.

Postupci započeti prije stupanja na snagu ovoga Pravilnika, dovršit će se po propisima koji su važili prije donošenja ovog Pravilnika.

Član 10.

Kao sastavni dio u prilogu ovog Pravilnika nalaze se sljedeći obrasci:

1. Zahtjev za donošenje odluke ljekarske komisije
2. Obrazac mišljenja
3. Odluka ljekarske komisije

Član 11.

Ovaj Pravilnik stupa na snagu trideset dana od dana objave u Službenom listu Federacije Bosne i Hercegovine.

PRILOG I - ZAHTJEV ZA DONOŠENJE ODLUKE O MIŠLJENJU LJEKARSKE KOMISIJE KLINIČKOG CENTRA O PROMJENI SPOLA

Lični podaci podnosioca_ice:

Ime i prezime:	Datum rođenja:
Mjesto rođenja:	JMB:
Ime i prezime roditelja:	Datum rođenja roditelja:
Adresa stanovanja:	Državljanstvo:
Datum:	Potpis:

Podaci o roditeljima/starateljima , ukoliko je podnositelj_ica maloljetan_a:

Ime i prezime majke:	Ime i prezime oca:	Ime i prezime staratelj_ice:
Adresa stanovanja:	Adresa stanovanja:	Adresa stanovanja:
JMB:	JMB:	JMB:
Potpis:	Potpis:	Potpis:

Razlog podnošenja zahtjeva (zaokružuje podnositelj_ica ili roditelj, odnosno roditelji ili staratelj_ica):

a) život u drugom rodnom identitetu	b) prilagodba spola
-------------------------------------	---------------------

Prilozi:

(zaokružuje podnositelj_ica zahtjeva, roditelji ili staratelj_ica):

1. Mišljenje/nalaz doktora medicine specijalista psihijatrije
2. Mišljenje/nalaz doktora medicine specijalista endokrinologije i dijabetologije
3. Mišljenje/nalaz doktora medicine specijalista psihijatrije
4. Mišljenje/nalaz doktora medicine specijalista dječije i adolescentske psihijatrije
5. Mišljenje/nalaz doktora medicine specijalista pedijatrijske endokrinologije
6. Mišljenje doktora medicine specijalista pedijatrije
7. Mišljenje centra za socijalni rad

PRILOG II - OBRASCI MIŠLJENJA I NALAZA

a) Mišljenje/nalaz doktora medicine specijalista psihijatrije/endokrinologije i dijabetologije/dječje i adolescentske psihijatrije/pedijatrijske endokrinologije/pedijatrije:

Zdravstvena ustanova/privatna praksa:	Doktor medicine specijalist _____/ Klinički psiholog/ dječji klinički psiholog:
Mišljenje o činjenici da je podnositelj zahtjeva promijenio spol je (zaokružiti): a) pozitivno b) negativno Mišljenje o činjenici da podnositelj zahtjeva da živi u drugom rodnom identitetu je (zaokružiti): a) pozitivno b) negativno (zaokružiti samo jedno)	
Obrazloženje mišljenja:	
Dokumentacija na kojoj se mišljenje temelji:	
Datum:	Potpis i faksimil:

b) Mišljenje centra za socijalni rad:

Centar za socijalni rad:	Ispred Centra za socijalni rad izradili:
Ime i prezime:	Datum rođenja:
Adresa stanovanja:	JMB:
Izvještaj o ličnim i porodičnim prilikama:	
Datum:	Potpis i ovjera:

PRILOG III - OBRASCI MIŠLJENJA LJEKARSKE KOMISIJE

a) Odluka ljekarske komisije imenovane rješenjem direktora kliničkog centra broj ____ u sastavu _____, donosi:

MIŠLJENJE LJEKARSKE KOMISIJE O PROMJENI SPOLA

Broj Mišljenja:

Broj sjednice:

Datum sjednice:

Daje se pozitivno/negativno (zaokružiti jedno) mišljenje o promjeni spola za (upisati ime i prezime podnosioca_ice zahtjeva) : _____ rođ. _____ u _____, JMB: _____ za upis promjene ____ (M/Ž) spola u _____ (Ž/M) spol u matičnu knjigu rođenih.

Obrazloženje (pojašnjenje razloga na temelju kojih je Mišljenje doneseno):

Potpis predsjednik Ljekarske komisije:

b) Odluka Ljekarske komisije imenovane rješenjem direktora kliničkog centra broj ____ u sastavu _____,

donosi:

**MIŠLJENJE LJEKARSKE KOMISIJE O ŽIVOTU U DRUGOM
RODNOM IDENTITETU**

Broj Mišljenja:

Broj sjednice:

Datum sjednice:

Daje se pozitivno/negativno (*zaokružiti jedno*) mišljenje o životu u drugom rodnom identitetu za (*upisati ime i prezime podnosioca zahtjeva*): _____ rođ. _____ u _____, JMB: _____ za upis promjene ____ (M/Ž) spola u _____ (Ž/M) spol u matičnu knjigu rođenih.

Obrazloženje (pojašnjenje razloga na temelju kojih je Mišljenje doneseno):

Potpis predsjednik Ljekarske komisije:

---

3. MODEL ZAKONA O RODNOM IDENTITETU REPUBLIKE SRPSKE

POGLAVLJE I - OPŠTE ODREDBE

Član 1.

(Predmet zakona)

Ovim Zakonom uređuje se pravo na izražavanje rodnog identiteta, zabrana diskriminacije na osnovu spola, spolnih karakteristika, roda, interspolnosti, rodnog identiteta i rodnog izražavanja, postupak priznavanja pravnih posljedica promjene spola ili života u drugom rodnom identitetu, okvir za ostvarivanje istih prava i mogućnosti osoba čiji je rodni identitet drugačiji u odnosu na biološki spol, osoba koje su u procesu promjene spola, osoba koje su prilagodile spol svom rodnom identitetu i osoba koje žive u drugom rodnom identitetu, a u skladu sa Ustavom, zakonima i međunarodnim i evropskim standardima za zaštitu ljudskih prava i sloboda.

Član 2.

(Značenje izraza u ovom Zakonu)

Pojedini pojmovi, u smislu ovog zakona, imaju sljedeće značenje:

- a) spol podrazumijeva klasifikovanje osoba na osnovu spolnih karakteristika;
- b) interspolne osobe su osobe čije spolne karakteristike (kao što su hromozomi, gonade i genitalije), odstupaju od tipične, binarne podjele na muška i ženska tijela;
- c) rod podrazumijeva društveni konstrukt spola i označava društveno uspostavljene uloge, položaje, statuse i razlikovanja osoba u javnom i privatnom životu na osnovu spola;
- d) rodni identitet podrazumijeva individualno, unutrašnje i lično shvatanje vlastitog spola i roda, koji može ali ne mora da odgovara spolu dodijeljenom pri rođenju, a uključuje lični doživljaj tijela i rodno izražavanje kao što su odijevanje, način govora i obraćanja. Na osnovu rodnog identiteta, osobe se dijele na cisrodne i transrodne;
- e) rodno izražavanje podrazumijeva lično izražavanje rodnog identiteta osobe kroz odijevanje, način govora i obraćanja;
- f) cisrodna osoba podrazumijeva osobu čiji je rodni identitet u skladu sa biološkim spolom;

- g) transrodna osoba podrazumijeva osobu čiji rodni identitet nije u skladu sa biološkim spolom;
- h) javna tijela podrazumijevaju javna tijela, institucije i ustanove u Republici Srpskoj, uključujući zakonodavna, izvršna i pravosudna tijela, pravne osobe u javnom vlasništvu, pravne osobe koja vrše javna ovlaštenja, medicinske javne ustanove, kao i privatne kojima je povjereno vršenje poslova u oblasti zdravstva, i bilo koji drugi upravni organ;
- i) promjena spola podrazumijeva medicinsko prilagođavanje biološkog spola sopstvenom rodnom identitetu;
- j) život u drugom rodnom identitetu podrazumijeva život osobe čiji rodni identitet ne odgovara spolu dodijeljenom pri rođenju, što je potvrđeno odlukom nadležne ljekarske komisije;
- k) pravna promjena spola podrazumijeva promjenu podataka o ličnosti i ličnih dokumenata koji su posljedica promjene spola ili života u drugom rodnom identitetu;
- l) lični dokument podrazumijeva svaki dokument u kojima su upisani lični podaci osobe (ime, spol i jedinstveni matični broj), kao što su lična karta, pasoš, vozačka dozvola, zdravstvena knjižica/legitimacija, radna knjižica, svjedočanstva, diplome, uvjerenje o stečenom obrazovanju i stručnoj spremi i drugi dokumenti koji su od značaja za realizaciju prava i obaveza;
- m) ljekarska komisija je nadležna ljekarska komisija, sastavljena od najmanje tri člana, koju imenuje direktor kliničkog centra u svrhu pregleda zahtjeva i donošenja odluke;
- n) mišljenje ljekarske komisije je akt na osnovu kojeg nadležni organ uprave donosi rješenje o upisu promjene spola i rješenje o promjeni imena.

Član 3.

(Rodna neutralnost izraza)

Izrazi koji se koriste u ovome zakonu, a koji imaju rodno značenje, bez obzira na to jesu li korišteni u muškom ili ženskom rodu, obuhvaćaju na jednak način sve osobe.

Član 4.

(Načela)

- (1) Svako, bez obzira na godine života, ima pravo na izražavanje i priznavanje rodnog identiteta, pravo na slobodan razvoj ličnosti u skladu sa vlastitim shvatanjem rodnog identiteta, pravo na život i

postupanje u skladu savlastitim shvatanjem rodnog identiteta, pravo na pravno priznavanje te činjenice, te pravo na potpuni fizički i psihički integritet i autonomiju, a u skladu sa najvišim standardima koji proizlaze iz Europske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i presudama Europskog suda za ljudska prava.

- (2) U postupcima promjene spola ili života u drugom rodnom identitetu, javna tijela dužna su da poštuju dostojanstvo ličnosti i postupati na principima humanosti i zaštite prava osobe, te načela zaštite najboljeg interesa djeteta, načela zabrane diskriminacije i načela zaštite podataka o ličnosti.
- (3) Svako ima pravo na efektivan pristup medicinskim službama i uslugama iz oblasti zdravstvene zaštite bez postavljanja nerazumnih zahtjeva od strane istih.
- (4) Niko ne smije biti prisiljen na podvrgavanje medicinskim postupcima, uključujući i hirurško prilagođavanje spola, sterilizaciju ili hormonsku terapiju, kao uslov za priznavanje promjene spola ili priznavanja života u drugom rodnom identitetu.
- (5) Medicinski radnici dužni su da štite život, zdravlje, privatnost i dostojanstvo u skladu sa principima ljekarske etike, načelima humanosti i standardima savremene medicine.
- (6) Dijete ima pravo na vlastito shvatanje rodnog identiteta. Zakonski zastupnik, javna tijela i organi unutrašnjih poslova dužni su poštovati najbolji interes djeteta u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta i drugim međunarodnim standardima.

Član 5.

(Zabrana diskriminacije)

- (1) Zabranjen je svaki oblik diskriminacije na osnovu spola, roda, spolnih karakteristika, rodnog identiteta i rodnog izražavanja u svim područjima i oblastima života, a posebno u oblastima:
  - a) zapošljavanja, rada i radnih uslova, uključujući pristup zaposlenju, zanimanju i samozapošljavanju, te vezano za radne uslove, naknade, napredovanja u službi i otpuštanja sa posla,
  - b) obrazovanja, nauke i sporta,
  - c) socijalne zaštite, uključujući socijalno osiguranje, socijalne nadoknade, socijalnu pomoć i načina postupanja prema korisnicima socijalne zaštite,
  - d) zdravstvene zaštite, uključujući dostupnost zaštite i liječenja, i u odnosu na način na koji se pruža zaštita i liječe pacijenti,
  - e) obuke, uključujući početno osposobljavanje i stalno stručno

usavršavanje, sve vrste i sve nivoje profesionalnog usmjeravanja, dokvalifikacije i prekvalifikacije, uključujući i sticanje praktičnog radnog iskustva,

- f) pravosuđa i uprave, uključujući aktivnosti policije i drugih službenika za sprovođenje zakona, službenika pogranične kontrole, te vojnog i zatvorskog osoblja,
  - g) stanovanja, uključujući pristup stanovanju, uslove stanovanja i raskid ugovora o najmu,
  - h) javnog informisanja i medija,
  - i) članstva u profesionalnim organizacijama, uključujući članstvo u organizaciji radnika ili poslodavaca ili u bilo kojoj drugoj organizaciji,
  - j) roba i usluga namijenjenih javnosti i javnim mjestima,
  - k) obavljanja privredne djelatnosti,
  - l) učešća u kulturnom i umjetničkom stvaralaštvu, i
  - m) jednakog učešća u javnom životu.
- (2) Na odredbe ovog Zakona shodno se primjenjuju odredbe zakona kojima se uređuje oblast zabrane diskriminacije.

POGLAVLJE II - LIČNI IDENTITET I PRAVO NA PRIZNAVANJE PRAVNIH POSLJEDICA PROMJENE SPOLA

Član 6.

(Priznavanje pravnih posljedica promjene spola)

- (1) Priznaju se sve pravne posljedice promjene spola, odnosno života u drugom rodnom identitetu, a naročito u vezi sa ličnim identitetom, ostvarivanju prava na obrazovanje, rad i prava u vezi sa radom.
- (2) Osoba koja je promijenila spol, odnosno koja živi u drugom rodnom identitetu, ima pravo na upis te činjenice u matične knjige rođenih i sve ostale evidencije o ličnim podacima, kao i u same lične dokumente.
- (3) Prilikom donošenja odluke o promjeni spola, promjeni imena, jedinstvenog matičnog broja te svih drugih promjena podataka u ličnim dokumentima zabranjeno je od osobe tražiti dodatnu dokumentaciju ili dodatne medicinske preglede osim one utvrđene ovim zakonom i drugim relevantnim propisima koji uređuju predmetnu materiju.

Član 7.

(Upis spola i ličnog imena u matičnu knjigu rođenih)

- (1) Svako ima pravo na upis promjene spola u matičnu knjigu rođenih na osnovu mišljenja ljekarske komisije.
- (2) Svako ima pravo na upis promjene imena u matičnu knjigu rođenih. U postupku promjene imena, zabranjeno je da nadležni organ uprave, koji odlučuje o promjeni imena, uslovljava osobu koja mijenja ime da izabere rodno određeno ili rodno neutralno ime.
- (3) Zahtjev za upis promjene spola iz stava 1. ovog člana podnosi se mjesno nadležnom organu uprave.
- (4) Mišljenje ljekarske komisije predstavlja akt na temelju kojeg nadležni organ uprave donosi rješenje o upisu promjene spola u matičnu knjigu rođenih.
- (6) Nadležni organ uprave o zahtjevima iz stava 1. i 2. ovoga člana donosi rješenje o upisu promjene spola i rješenje o upisu promjene imena te ih dostavlja nadležnom matičnom uredu koji upisuje promjenu spola i promjenu imena u matičnu knjigu rođenih.
- (7) Prilikom izdavanja izvoda iz matične knjige rođenih zabranjeno je stavljati naznaku da je izvršena promjena spola u matičnoj knjizi rođenih.
- (8) U postupku odlučivanja o zahtjevu za promjenu spola i zahtjevu za promjenu imena shodno se primjenjuju odredbe propisa koji regulišu matične knjige i lična imena, izuzev ako ovim Zakonom nije drugačije regulisano.

Član 8.

(Sastav i nadležnost ljekarske komisije)

- (1) Direktor nadležnog kliničkog centra imenuje komisiju nadležnu za donošenje mišljenja kojim se daje mišljenje o promjeni spola na osnovu zahtjeva zainteresovanog lica u roku od 30 dana po primitku zahtjeva.
- (2) U svrhu zahtjeva za donošenje odluke ljekarske komisije punoljetna osoba, obavezna je uz zahtjev priložiti sljedeću medicinsku dokumentaciju:
  - a) mišljenje doktora medicine specijaliste psihijatrije,
  - b) mišljenje doktora medicine specijaliste endokrinologije/dijabetologije,
  - c) mišljenje kliničkog psihologa.
- (3) Ako je podnositelj zahtjeva nije punoljetan, zakonski zastupnik obavezan je uz zahtjev priložiti sljedeću medicinsku dokumentaciju:
  - a) mišljenje doktora medicine specijaliste dječije i adolescentne psi-

- hijatrije,
- b) mišljenje doktora medicine specijaliste pedijatrijske endokri-
nologije,
  - c) mišljenje doktora medicine specijaliste pedijatrije,
  - d) mišljenje kliničkog psihologa s iskustvom na području dječije psi-
hologije.
- (4) Izuzetno od stava 3. ovoga člana, podnositelj zahtjeva za donošenje
odluke o promjeni spola na osnovu života u drugom rodnom iden-
titetu nije obavezan priložiti mišljenje doktora medicine specijali-
ste endokrinologije/dijabetologije
- (5) Ministar zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske pravilnikom će
detaljnije propisati proces donošenja odluka ljekarskih komisija.

Član 9.

(Mišljenje ljekarske komisije)

- (1) Mišljenje ljekarske komisije predstavlja akt na osnovu kojeg
nadležni organ uprave donosi rješenje o upisu promjene spola.
- (2) Razlozi za donošenje mišljenja komisije su:
  - a) već izvršena promjena spola ili
  - b) započeta procedura promjene spola ili
  - c) život u drugom rodnom identitetu.
- (3) Nadležna ljekarska komisija dužna je sazvati sjednicu u roku od 8
dana od imenovanja, a najkasnije u roku od 30 dana nakon održane
sjednice donijeti mišljenje ljekarske komisije.

Član 10.

(Promjena jedinstvenog matičnog broja)

- (1) Osoba ima pravo da zahtijeva zamjenu jedinstvenog matičnog broja
na osnovu rješenja o promjeni spola iz stava (6) člana 7. ovog za-
kona.
- (2) Matičar nakon donošenja pravomoćnog rješenja o upisu promjene
spola dužan je da dostavi primjerak nadležnom organu za zamjenu
JMB.
- (3) Nadležni organ poništava JMB i donosi novi.
- (4) Nadležni organ, bez odlaganja, obavještava osobu koja je u pitanju
i nadležni matični ured o promjeni JMB.
- (5) U postupku odlučivanja o zahtjevu za zamjenu JMB shodno se prim-
jenjuju odrede propisa koji regulišu jedinstveni matični broj.

Član 11.

(Promjena podataka u drugim ličnim dokumentima)

- (1) Po zahtjevu osobe, organi nadležni za izdavanje ličnih dokumenata dužni su, bez odlaganja, izdati dokumente sa promjenjenim ličnim podacima.
- (2) Uz zahtjev za promjenu ličnih podataka, podnosi se i rješenje o upisu promjene spola i rješenje o upisu promjene imena, odnosno ovjerene kopije.
- (3) Nova lična dokumenta nadležni organ dužan je izdati bez odlaganja, te ne smije tražiti dodatnu dokumentaciju ili dodatne medicinske preglede
- (4) Ako posebnim propisom nije drugačije regulisano, rok za izdavanje ličnih dokumenata je osam dana.

POGLAVLJE III - PRAVO NA ZDRAVSTVENU ZAŠTITU I ZDRAVSTVENO OSIGURANJE

Član 12.

(Pravo na zdravstveno osiguranje)

- (1) Osoba ima pravo na sve zdravstvene usluge kojima se usklađuje biološki spol s rodnim identitetom, a u skladu sa propisima kojim se uređuje oblast zdravstvenog osiguranja.
- (2) Osoba iz prethodnog stava ima pravo na pokrivanje troškova svih medicinskih tretmana u procesu promjene spola iz medicinskih razloga, uključujući psihološke i psihijatrijske usluge, hormonsku terapiju i hirurške zahvate.
- (3) Osoba ima pravo na psihološko savjetovanje, te psihološku i psihijatrijske usluge vezane za promjenu spola ili život u drugom rodnom identitetu.
- (4) Ukoliko se određeni ili svi medicinski poduhvati ne mogu poduzeti u Republici Srpskoj troškove medicinskih zahvata u procesu promjene spola iz medicinskih razloga koji nastaju u inostranstvu refundirat će nadležno javno tijelo, a u skladu sa propisima kojim se uređuje oblast zdravstvenog osiguranja.
- (5) Način pružanja zdravstvenih usluga kojima se usklađuje biološki spol sa rodnim identitetom, psihološkog savjetovanja, te psiholoških i psihijatrijskih usluga, hormonske terapije i hirurških zahvata, propisuje se pravilnikom koji donosi ministar zdravlja i socijalne zaštite.

Član 13.

(Pravo na naknadu plate)

- (1) Osoba koja je privremeno spriječena za rad radi korištenja zdravstvene zaštite zbog promjene spola iz medicinskih razloga ima pravo na naknadu plate u skladu sa odgovarajućim propisima.
- (2) Pod privremenom spriječenosti za rad za vrijeme kojeg osobi pripada pravo na naknadu plate u smislu ovog zakona smatra se odsutnost sa rada zbog korištenja zdravstvene zaštite u procesu promjene spola iz medicinskih razloga, a radi kojeg je spriječena izvršavati svoju obavezu rada u skladu s ugovorom o radu, drugim ugovorom ili aktom.
- (3) Naknada plate za vrijeme privremene spriječenosti za rad iz stava 1. i 2. isplaćuje se u skladu sa odgovarajućim propisima.

Član 14.

(Pravo na obavještenje i pristanak)

- (1) Svaka osoba ima pravo da slobodno odlučuje o svemu što se tiče njezinog života, tjelesnog integriteta i zdravlja.
- (2) Bez slobodnog, direktnog i nesumnjivo utvrđenog informisanog pristanka osobe ne smiju se preduzimati nikakve medicinske mjere, a posebno otklanjanje reproduktivnih organa.
- (3) Nadležni medicinski radnici dužni su blagovremeno pružiti potrebna obavještenja osobi koja želi da medicinskim putem svoj biološki spol prilagodi svom rodnom identitetu.
- (4) Obavještenja, između ostalog, obuhvataju informaciju o cilju i koristi od predloženih medicinskih mjera, trajanju i mogućim posljedicama preduzimanja, odnosno nepreduzimanja predloženih medicinskih mjera, vrste i vjerovatnoću mogućih rizika, bolnim i drugim srodnim ili trajnim posljedicama, kao i sve druge informacije koje su od značaja za donošenje odluke o pristanku na predložene medicinske mjere. Obavještenje se vrši i usmenim i pismenim putem.

POGLAVLJE IV - PRAVO NA POŠTIVANJE PRIVATNOG I PORODIČNOG ŽIVOTA

Član 15.

(Pravo na privatnost)

- (1) Rodni identitet predstavlja privatnu stvar osobe.
- (2) Svako fizičko ili pravno lice, a naročito javna tijela i sredstva javnog informisanja, dužni su da poštuju pravo na privatnost osobe.
- (3) Podaci o rodnom identitetu, prilagodbi biološkog spola rodnom identitetu osobe, odnosno o životu u drugom rodnom identitetu, predstavljaju posebnu kategoriju ličnih podataka u smislu propisa kojima se uređuje oblast zaštite ličnih podataka.

Član 16.

(Pravo na brak i porodični život)

- (1) Osoba koja je promijenila spol ima pravo na zaključenje braka i sva prava koja proizlaze iz vanbračne zajednice u skladu sa propisima koji regulišu porodičnopravne odnose.
- (2) Brak osobe koja je promijenila spol može se, na osnovu saglasnosti supružnika, prevesti u životnu zajednicu dviju osoba istoga spola, ukoliko je zajednica osoba istog spola uređena zakonima Republike Srpske.
- (3) Osoba koja je promijenila spol ima sva prava i obaveze koje proizlaze iz vanbračne zajednice, bez obzira na to da li je vanbračna zajednica uspostavljena prije ili nakon promjene spola, a sve u skladu s propisima koji regulišu porodično pravne odnose.

Član 17.

(Roditeljska prava i obaveze)

- (1) Osoba čiji rodni identitet je drugačiji u odnosu na biološki spol, osoba koja je u procesu promjene spola, osoba koja je prilagodila spol svom rodnom identitetu i osoba koja živi u drugom rodnom identitetu zadržava roditeljska prava i obaveze koje ima prema djetetu.
- (2) Rodni identitet osobe ne smije odlučujuće uticati na odluku nadležnog organa starateljstva o vršenju roditeljskog staranja i starateljstva nad djetetom.
- (3) Organi starateljstva i drugi državni organi dužni su da pruže svu potrebnu pomoć porodici u kojoj roditelj otklanja nesklad između biološkog spola i rodnog identiteta, da bi porodica nastavila funk-

cionisati, uz poštovanje najboljeg interesa djeteta.

POGLAVLJE V - RADNA PRAVA, SRODNA I IMOVINSKA PRAVA

Član 18.

(Prava iz radnog odnosa)

- (1) Osoba čiji rodni identitet i rodno izražavanje nisu u skladu sa biološkim spolom, osoba koja je u procesu promjene spola, osoba koja je prilagodila spol svom rodnom identitetu i osoba koja živi u drugom rodnom identitetu ne smije trpjeti negativne posljedice u pogledu prava i obaveza iz radnog odnosa.
- (2) Osoba koja zbog svog rodnog identiteta dobije otkaz ugovora o radu ili joj bude uskraćena ili ograničena prava na rad i/ili druga prava iz radnog odnosa, ima pravo na podnošenje tužbe za zaštitu od diskriminacije.

Član 19.

(Pravo na penziono osiguranje)

Osoba koja je promijenila oznaku spola u ličnim dokumentima uslove za penziju ostvaruje po svom novostečenom spolu, u skladu sa propisima koji regulišu penzijsko i invalidsko osiguranje.

Član 20.

(Imovinska i druga prava)

Osoba koja je promijenila oznaku spola u ličnim dokumentima zadržava sva stvarnopravna, obligacionopravna, nasljedna i druga imovinska prava, autorska prava, prava intelektualne svojine, kao i sva druga prava koja su vezana za ličnost, kao da promjene oznake spola u ličnim dokumentima nije ni bilo.

POGLAVLJE VI - NADZOR I NADLEŽNE INSTITUCIJE

Član 21.

(Nadzor)

Nadzor nad sprovođenjem ovog zakona vrši Ministarstvo pravde Republike Srpske.

Član 22.

(Vođenje evidencije, izvještavanje i prevencija)

- (1) Nadležni organi unutrašnjih poslova dužni su voditi evidenciju o svim predmetima pravne promjene spola, te statistički pregled predmeta, razvrstan po spolu, dobi i opštinama.
- (2) Organi iz stava (1) ovog člana dužni su dostaviti evidencije i statističke podatke Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srpske do kraja februara tekuće godine za prethodnu kalendarsku godinu.
- (3) Gender centar Republike Srpske i Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH po potrebi provodi istraživanja o pravu na izražavanje rodnog identiteta, zabrani diskriminacije na osnovu spola, roda, rodnog identiteta i rodnog izražavanja, postupku priznavanja pravnih posljedica promjene spola ili života u drugom rodnom identitetu, okvirima za ostvarivanje istih prava i mogućnosti osoba čiji je rodni identitet drugačiji u odnosu na biološki spol, osoba koje su u procesu promjene spola, osoba koje su prilagodile spol svom rodnom identitetu i osoba koje žive u drugom rodnom identitetu, na osnovu kojeg sastavlja prijedlog mjera za unapređenje prava ili iste uključuje u druge programe i planove.

POGLAVLJE VII - PRELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE

Član 23.

(Usaglašavanje ostalih propisa s ovim zakonom)

- (1) U slučaju neusaglašenosti drugih zakona s ovim Zakonom u postupcima po ovom Zakonu, primjenjivat će se ovaj Zakon.
- (2) Svi zakoni i ostali propisi biće usaglašeni s odredbama ovog Zakona u roku od godinu dana od dana njegovog stupanja na snagu.
- (3) Ministar zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske će donijeti pravilnik kojim uređuju proces donošenja odluka ljekarskih komisija, a u skladu sa članovima 8. i 9. ovog zakona u roku od šest mjeseci od stupanja na snagu ovog Zakona.
- (4) Ministar zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske će donijeti pravilnik kojim uređuju pružanje i pokrivanje troškova zdravstvenih usluga kojima se vrši usklađivanje biološkog spola s rodnim identitetom, psihološkog savjetovanja, te psiholoških i psihijatrijskih usluga, a u skladu sa članom 12. ovog Zakona u roku od šest mjeseci od stupanja na snagu ovog Zakona.

- (5) Ministar zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske donijet će pravilnike kojima se uređuje pružanje zdravstvenih usluga kojima se usklađuje biološki spol sa rodnim identitetom, psihološkog savjetovanja, te psiholoških i psihijatrijskih usluga, hormonske terapije i hirurških zahvata, a u skladu s članom 12. ovog Zakona u roku od šest mjeseci od stupanja na snagu ovog Zakona.

Član 24.

(Stupanje na snagu)

Ovaj zakon stupa na snagu trideset dana od dana objavljivanja u Službenom glasniku Republike Srpske.

3.1. OBRAZLOŽENJE MODELA ZAKONA O RODNOM IDENTITETU REPUBLIKE SRPSKE

I USTAVNI OSNOV

Ustavni osnov za donošenje Zakona o rodnom identitetu sadržan je u članu 70, stav 1, tačka 2 Ustava Republike Srpske u kojem se utvrđuje nadležnost Narodne skupštine Republike Srpske za donošenje zakona, drugih propisa i opštih akata. U članu 68, tačka 5) nadležnost Republike Srpske je ostvarivanje i zaštita ljudskih prava i sloboda, odnosno u tački 12) između ostalih, radne odnose, zaštitu na radu, zapošljavanje, socijalno osiguranje i druge oblike socijalne skrbi, zdravstva, boračke i invalidske zaštite, brige o djeci i mladeži. Ustav Republike Srpske sadrži posebnu poglavlje posvećeno ljudskim pravima i slobodama (II. Ljudska prava i slobode). U članu 10 utvrđeno je da su *građani Republike ravnopravni u slobodama, pravima i dužnostima, jednaki su pred zakonom i uživaju istu pravnu zaštitu bez obzira na rasu, spol, jezik, nacionalnu pripadnost, vjeroispovijest, socijalno porijeklo, rođenje, obrazovanje, imovno stanje, političko i drugo uvjerenje, društveni položaj ili drugo lično svojstvo*. U članu 12 Ustava RS-a posebno se štiti sloboda i lična sigurnost čovjeka, te ljudsko dostojanstvo, tjelesni i duhovni integritet, čovjekova privatnost, lični i porodični život (član 13 Ustava Republike Srpske).

Evropski sud za ljudska prava tumačeći Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda obavezao je države članice da omoguće transrodnim osobama operativne zahvate koji će voditi ka potpunij prilagodbi spola kao i na to da oni trebaju biti pokriveni re-

dovnim zdravstvenim osiguranjem kao medicinski neophodni postupci (slučaj Van Kück protiv SR Njemačke), te da omoguće brzu i transparentnu proceduru promjenu oznake spola u ličnim dokumentima (slučaj Goodwin protiv Velike Britanije i slučaj B protiv Francuske). Ukoliko država ne uspije obezbijediti transrodnim osobama pristup medicinskim tretmanima prilagodbe spola, Evropski sud za ljudska prava zauzeo je stanovište da ona mora omogućiti izmjenu ličnih dokumenata, ali ne može postavljati potpunu medicinsku prilagodbu kao uslov za pristup ovoj izmjeni. Uzimajući u obzir da ova Konvencija jeste sastavni dio Ustava BiH i ima snagu ustavnih normi i primat nad drugim zakonima, a da je Evropski sud za ljudska prava jedini ovlašteni tumač ove Konvencije, jasno nam je da entiteti, kantoni i Distrikt BiH neadekvatnom zaštitom prava transrodnih osoba krše sam Ustav BiH, ali i Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

II RAZLOZI ZA DONOŠENJE

Na nivou Bosne i Hercegovine (BiH), Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH), Republike Srpske (RS) ili Brčko distrikta Bosne i Hercegovine ne postoji adekvatan pravni okvir kojim se štite prava transrodnih osoba. Iako važeći pravni okvir kroz Zakon o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine eksplicitno štiti transrodne osobe od diskriminacije, te od krivičnih djela počinjenih iz mržnje, nepostojanjem propisa kojim bi se eksplicitno definisala i učinila transparentnom i dostupnom procedura pravne promjene spola, država sistematski krši ljudska prava transrodnih osoba i dovodi ih u niz neugodnih, uvredljivih, diskriminirajućih, ali i potencijalno opasnih životnih situacija, te im otežava i onemogućuje prelazak preko granice, pronalazak posla, pristup zdravstvenim uslugama, gura ih u oblast sive ekonomije, itd. Susjedne države u svojim zakonodavstvima prepoznale su i pokušale riješiti ove probleme, te tako u susjednoj Srbiji postoji medicinski tim koji vrši medicinske zahvate prilagodbe spola i redovno zdravstveno osiguranje snosi 60% troškova ovog procesa. U Crnoj Gori taj postotak iznosi od 80% do 100% i država pokriva i troškove tretmana urađenih u inostranstvu jer trenutno nemaju svoj tim i tek obučavaju tim koji bi ovakve tretmane mogao raditi u Crnoj Gori. Novim izmjenama Zakona o maticama Republike Hrvatske, ovakva situacija je izbjegnuta na način da je omogućeno transrodnim osobama da oznake spola u matičnim knjigama i ličnim dokumentima, te jedinstveni matični broj promijene i na osnovu života u drugom

rodnom identitetu, čime se osigurava zaštita prava transrodnih osoba na samoodređenje i spriježava sistemska diskriminacija i marginalizacija ovih osoba za vrijeme tranzicije. U želji da što adekvatnije propišu proceduru pravnog priznavanja prilagodbe spola i transrodnim osobama učine dostupnim i jasnim podatke o njihovim pravima i obavezama u ovom procesu, u Hrvatskoj je također donesen i Pravilnik o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije te utvrđivanju uvjeta i pretpostavki za promjenu spola ili o životu u drugom rodnom identitetu. Ovim Pravilnikom propisuje se način prikupljanja medicinske dokumentacije za donošenje mišljenja Nacionalnog zdravstvenog vijeća o promjeni spola ili o životu u drugom rodnom identitetu te utvrđivanje uslova i pretpostavki za pravno priznavanje prilagodbe spola ili života u drugom rodnom identitetu.

U Aneksu 1. Ustava BiH navedeno je 15 međunarodni sporazumi o ljudskim pravima. Deklaracije, međunarodne konvencije i opšta načela međunarodnog prava predstavljaju materijalni dio Ustava Bosne i Hercegovine te se direktno primjenjuju na prostoru države, odnosno entiteta. Pored toga, Bosna i Hercegovina je potpisala i ratificirala, odnosno preuzela od bivše Jugoslavije notifikacijom o sukcesiji, neke od najznačajnijih međunarodnih konvencija kao što su Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima koje obavezuju Bosnu i Hercegovinu kao subjekta međunarodnog prava, odnosno njene sastavne dijelove. Shodno članu II/2. Ustava BiH, prava i slobode predviđene u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njeni protokoli se direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ovi akti imaju snagu ustavnih odredbi i imaju prioritet nad svim ostalim zakonima. U stavu 3. člana II Ustava BiH, kojim se uređuju ljudska prava i osnovne slobode, taksativno su navedena u Ustavu, te se garantuju svim građanima BiH. Između ostalih, navedeno je pravo na privatni i porodični život, dom i prepisku (tačka h.) i pravo na brak i zasnivanje porodice (tačka j.). U stavu 4. člana II. Ustava BiH uživanje prava i sloboda, predviđenih u članu II. Ustava BiH ili u međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I Ustava BiH, osigurano je svim osobama u Bosni i Hercegovini, bez diskriminacije po bilo kojem osnovu kao što su pol, rasa, boja, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost sa nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status. Samom činjenicom da je u Ustavu BiH određeno da će se Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama direktno primjenjivati i da ista ima pravnu snagu iznad svih ostalih zakona, ovakva obaveza se odnosi na entitete.

U pravnom sistemu Bosne i Hercegovine postoje dva zakona kojima se indirektno zabranjuje diskriminacija po osnovu rodnog identiteta. Zakon o ravnopravnosti spolova u u članu 2. st. 3. zabranjuje diskriminaciju, između ostalog, i po osnovu spola. Prema ustaljenoj praksi Europskog suda za ljudska prava i Europskog suda pravde širim tumačenjem riječi “spol” obuhvata se i rodni identitet kao zabranjeni osnov diskriminacije. Zakon o zabrani diskriminacije u BiH svojim članom 2. također zabranjuje diskriminaciju na osnovu spola, ali i eksplicitno zabranjuje diskriminaciju na osnovu rodnog identiteta.

Međunarodni dokumenti, kao što je Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima,²⁷ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima ili Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, ne prepoznaju izričito ‘rodni identitet’ kao zabranjeni osnov diskriminacije niti se on kao zabranjeni osnov diskriminacije izričito navodi u drugim međunarodnim konvencijama. Međutim, prepoznaje se u praksi tijela koja primjenjuju te međunarodne akte kroz generalne klauzule. Tako npr. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima ne prepoznaje rodni identitet kao zabranjeni osnov diskriminacije, no Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava OUN-a je kroz svoju praksu prepoznavao rodni identitet kao zabranjeni osnov diskriminacije, a u svom opštem komentaru na Konvenciju naveo da je „rodni identitet jedan od zabranjenih osnova diskriminacije; transrodne, transeksualne ili interseksualne osobe često su žrtve kršenja ljudskih prava kao što su uznemiravanja u školi i radnom mjestu“.²⁸ Također, Komitet za ljudska prava je u slučaju Toonen protiv Australije²⁹ iz 1994. prepoznao seksualnu orijentaciju kao zabranjeni osnov diskriminacije u kontekstu prava Međunarodne konvencije za građanska i politička prava. Dalje se taj koncept razvijao kroz odluke ovog tijela u slučajevima kao što su npr. Young protiv Australije³⁰ iz 2000., X protiv Kolumbije³¹ iz 2005. itd. Isti primjer slijedili su i Komitet za prava djeteta u svom opštem komentaru³² od 18. aprila 2011. godine u kome se kao posebno vulnerable grupe „navode gay, lezbejska, transrodna i transeksualna djeca te stavlja poseban akcenat na njihovu zaštitu“; Komitet protiv mučenja u

27 Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama u članu 2. stav 1. tako navodi da su svakome dostupna sva prava i slobode navedene u Deklaraciji bez razlike bilo koje vrste, kao što su rasa, boja, spol, jezik, religija, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, imovina, rođenje ili neki drugi status.

28 UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No 20 on Non-Discrimination.

29 Toonen v Australia, Communication No. 488/1992, U.N. Doc CCPR/C/50/D/488/1992 (1994).

30 Young v. Australia communication No. 941/2000 (CCPR/C/78/D/941/2000).

31 X v. Colombia communication no. 1361/2005 (CCPR/C/89/D/1361/2005).

32 Committee on the Rights of the Child general comment No.13 (2011)(CRC/C/GC/13). The right of the child to freedom from all forms of violence

svom opštem komentaru od 24. januara 2008.³³ u kojem se navodi 'seksualna orijentacija' i 'transrodni identitet' kao karakteristike grupe koja je posebno vulnerabilna u kontekstu torture, te Komitet za ukidanje svih oblika diskriminacije nad ženama u svom opštem komentaru od 19. oktobra 2010.³⁴ koji navodi da se prema Konvenciji o ukidanju svih oblika diskriminacije nad ženama diskriminacijom treba smatrati i „diskriminacija zasnovana na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu“. Vijeće Evrope predstavlja svjetskog pionira u primjeni ljudskih prava i na transrodne osobe. Član 14. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava uvodi princip nediskriminacije u odnosu na set prava utvrđenih u ovoj Konvenciji. Iako rodni identitet nije izričito naveden u Konvenciji, termin 'transeksualizam' uključen je u tumačenje odredbe 'neki drugi status' u slučaju P.V. protiv Španije³⁵ 2010. godine. Od 1992. godine Evropski sud za ljudska prava donio je pozitivne odluke u nekoliko slučajeva koji su se ticali prava transrodnih osoba u sljedećim oblastima života: (1) pravo na priznavanje roda u postoperativnoj fazi transrodne osobe (B protiv Francuske³⁶); (2) pravo na brak (Goodwin i I protiv UK³⁷); (3) pravo na fer i proporcionalne zahtjeve u odnosu na postupke rodne prilagodbe (Van Kück protiv Njemačke); (4) pravo na penziju (Grant protiv Velike Britanije³⁸) i (5) pravo na adekvatnu i jasnu proceduru pravnog priznavanja imena i spola (L protiv Litvanije³⁹). Rodni identitet i njegovo izražavanje su veoma bitni elementi svakodnevnog života transrodnih osoba ali su bitni i za shvatanje koncepta ljudskih prava transrodnih osoba.

Također se i **Preporukom (2010) Komiteta ministara Vijeća Evrope o mjerama borbe protiv diskriminacije zasnovane na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu** koja BiH obavezuje kao članicu Vijeća Evrope, od država članica traži da osiguraju transrodnim osobama brz, transparentan i jednostavan pristup odgovarajućim službama prilagodbe spola, da spriječe zlouporabu njihovih osobnih podataka, da uklone uvredljive predujete za pravno priznanje prilagodbe spola i da osiguraju odgovarajuće mjere koje jamče puno pravno priznanje prilagodbe spola osobe na svim životnim poljima.

Iz sveg navedenog proizlazi da postojeći pravni okvir ne pruža minimum prava za transrodne osobe. Uskraćivanje prava transrodnim osobama

33 Committee against Torture. general comment no. 2 (CAT/C/GC/2).

34 Committee on the Elimination of Discrimination against Women, general recommendation No. 28 (CEDAW/C/GC/28).

35 P.V. v Spain application no. 35159/09 od 30.10.2010.

36 B v France application no. 3343/87 od 25.3.1992.

37 Christine Goodwin & I v United Kingdom applications no. 28957/95 i 25680/94 od 11 July 2002.

38 Grant v United Kingdom application no. 32570/03 od 23 maja 2006..

39 L v Lithuania application no. 27527/03 of 11.09.2007.

predstavlja diskriminaciju, te krši preuzete obaveze Bosne i Hercegovine kao članice Organizacije Ujedinjenih nacija, Vijeća Evrope te buduće kandidatkinje za članstvo u Evropskoj uniji.

Zbog komplikovane i neadekvatne procedure promjene dokumenata u BiH, transrodne osobe u BiH doživljavaju različite neugodnosti, direktno su izložene diskriminaciji tako što, između ostalog:

- na granici doživljavaju neugodnosti zbog dokumenata koji ne odgovaraju fizičkom izgledu;
- prilikom legitimisanja policijskim službenicima u opasnosti su da budu optuženi za lažno predstavljanje;
- pri pokazivanju njihovih ličnih dokumenata dolazi do propitivanja identiteta sa strane službenika ;
- pri zapošljavanju doživljavaju neugodnosti zbog nepodudarnosti oznake spola na dokumentima, i njihovog fizičkog izgleda;
- nisu u mogućnosti sklopiti brak s osobom suprotnog spola/roda (a brak između dvije osobe istog spola/oznake spola nije moguć);
- stanodavci/stanodavkinje ne žele im iznajmiti stan jer smatraju da je u pitanju lažno predstavljanje;
- diplome na kojima se koristi rodno izražavanje ugrožavaju identitet transrodne osobe (diplomirao/la) i onemogućavaju korištenje ovim diplomama tokom tranzicije;
- pri penzionisanju nastaje problem zbog razlike u uvjetima propisanog staža za žene i muškarce;
- zbog nepodudarnosti ličnih podataka i ličnog izgleda su svakodnevno izložene stresu i natjerane da razmišljaju kako izbjeći potencijalno opasne i diskriminirajuće situacije.

U vezi sa navedenim, cilj Modela Zakona o transrodnim osobama je da se postavi pravni okvir koji će omogućiti transrodnim osobama ostvarivanje osnovnih, ekonomskih i socijalnih prava. Također, transrodne osobe su dio realnosti bosanskohercegovačkog društva te bi Zakonom bilo sankcionisano već postojeće stanje i uvelo ga u pravne okvire. Odnosno, ovaj Zakon je potreba kako bi osigurao normalan život transrodnih osoba.

III OBRAZLOŽENJE VAŽNIJIH PRAVNIH RJEŠENJA

Poglavlje II - Lični identitet i pravo na priznavanje pravnih posljedica promjene spola (član 6 - 11)

U ovom poglavlju Zakona uvodi se pravo na pravno priznavanje faktičke činjenice promjene spola, kao i prava vezanih za tu činjenicu (posebno ličnog identiteta, porodičnih prava, prava na rad i obrazovanje). Ovo pravo se vezuje za upisivanje te činjenice u matičnu knjigu rođenih, kao i ostale evidencije o ličnim podacima, kao i same lične dokumente. Upis promjene spola osobe vezuje se za mišljenje ljekarske komisije kao pravnog osnova, a vodi se pred stvarno i mjesno nadležnim organom: matičnim uredom. Također, kontekstualizira se pravo na promjenu imena u vezi sa činjenicom promjena spola. U ovom poglavlju u članu 8 normiran je sastav i nadležnost ljekarske komisije koja izdaje mišljenje, odnosno dokumentacija potrebna da bi se izdalo mišljenje. U članu 9 normirana je priroda odluke ljekarske komisije, te razlozi koji su pravno relevantni za donošenje odluke odnosno mišljenja. U članu 10 normirano je i pravo osoba koje su promijenile spol da promijene i jedinstveni matični broj, a u članu 11 i promjena podataka u drugim ličnim dokumentima. Poglavlje II za cilj ima ispunjavanje međunarodnih obaveza Republike Srpske u pogledu osiguravanja brze, pristupačne i transparentne procedure pravne promjene spola. U ovom poglavlju osigurava se da Republika Srpska i njeni entiteti ne postavljaju kao uvjet za pravnu promjenu spola medicinske procedure koje nisu dostupne transrodnim građanima RS, već se pravna promjena spola vezuje isključivo za one medicinske procedure koje je RS u mogućnosti da obezbijedi svojim građanima. Također, ovim poglavljem se osigurava sprječavanje sistemske diskriminacije transrodnih osoba u procesu tranzicije i smanjuje mogućnost njihovog angažiranja u oblasti sive ekonomije jer se znatno skraćuje i pojednostavljuje proces promjene dokumenata, što transrodnim osobama u RS omogućava lakše uključjenje na tržište rada.

Poglavlje III - Pravo na zdravstvenu zaštitu i zdravstveno osiguranje (članovi od 12 do 14)

U ovom poglavlju Zakona utvrđuje se pravo osobe na naknadu plate u slučaju privremene spriječenosti za radi korištenja zdravstvene zaštite zbog promjene spola iz medicinskih razloga (član 13). Također, utvrđuje se i pravo osobe da bude obaviještana i da da slobodan pristanak o svemu što se tiče njezinog života, tjelesnog integriteta i zdravlja. Također, nadležni medicinski radnici su dužni da blagovremeno pruže

sva potrebna objašnjenja osobi koja želi medicinskim putem prilagoditi svoj biološki spol. U posljednjem stavu člana 14 utvrđuje se i sadržaj obavještenja. Ovim poglavljem se, u cilju sprječavanja potencijalnih nesporazuma između medicinskog osoblja i transrodnih osoba, a posebno u cilju sprječavanja prinudne sterilizacije predviđaju tačna prava i obaveze i transrodnih osoba i medicinskog osoblja u procesu tranzicije i prilikom pristupa transrodnih osoba zdravstvenim uslugama. Također, štite se transrodne osobe dodatno od diskriminacije i mogućnosti gubitka posla tokom perioda tranzicije, te se jasno definiše da se medicinska prilagodba spola ima smatrati privremenom sprječenošću za rad, u cilju zaštite prava zaposlenih transrodnih osoba na tržištu rada u RS-u.

Poglavlje IV - Pravo na poštivanje privatnog i porodičnog života

U ovom poglavlju Zakona uvodi se pravo na privatnost transrodne osobe, kao oblasti koja je posebno podložna povredama od strane trećih lica. U članu 16. normira se i pravo na zaključivanje braka sa osobom suprotnog spola, odnosno priznavanje vanbračne zajednice u skladu sa važećim porodičnopравnim propisima. U članu 17. normira se pitanje promjene spola i roditeljskih prava, odnosno, da činjenica postupka promjene spola ne utječe na postojeća roditeljska prava. U ovom poglavlju poseban fokus je dat na zaštitu podataka o pravnoj promjeni spola, dužnosti nadležnih institucija da oprezno postupaju s ovom vrstom osjetljivih informacija, te je postavljen dodatni temelj za zaštitu transrodnih osoba od moguće diskriminacije po osnovu rodnog identiteta. Također je naglašeno da je u interesu svake porodice da se očuvaju odnosi unutar nje, bez obzira na činjenicu promjene spola jednog njenog člana, i posebno su propisane su mjere zaštite prava i interesa djeteta da ima kontakt i komunikaciju sa roditeljem bez obzira na rodni identitet tog roditelja. Zabranjena je također diskriminacija na osnovu rodnog identiteta prilikom procjenjivanja podobnosti roditelja za vršenje roditeljskog staranja nad djetetom.

Poglavlje V - Radna prava, srodna i imovinska prava

U ovom poglavlju Zakona uvodi se dodatna zaštita transrodnih osoba u pogledu prava na rad i u vezi sa radom, te uvodi princip zabrane diskriminacije u kontekstu prava na rad i u vezi sa radom. Također, u članu 19 utvrđuje se pravo na penziju u skladu sa novostečenim spolom. Na kraju u članu 20 štite se i sva druga imovinska prava transrodne osobe, a posebno stvarnih, obligacionih, nasljednih, autorskih, prava intelektualne svojine kao i drugih prava koja su vezana za ličnost osobe. Ovim poglavljem dodatno se naglašava za-

brana diskriminacije transrodnih osoba u oblasti rada i zapošljavanja, te se ovaj Zakon dodatno harmonizira za Zakonom o zabrani diskriminacije BiH. U želji zaštite interesa transrodnih osoba također se regulira i neotuđivost određenih ličnih prava što omogućava i održanje kontinuiteta rada, edukacije i profesionalizacije transrodnih građana Republike Srpske.

Poglavlje VI - Nadzor i nadležne institucije

U ovom poglavlju Zakona utvrđena je nadležnost Ministarstva pravde Republike Srpske kao nadležnog ministarstva koji se stara za sprovođenje ovog Zakona. Također, uvodi se obaveza vođenja evidencije o svim predmetima promjene spola. Cilj ove norme jeste vođenje statističkih podataka na osnovu kojih bi se mogla utvrđivati državna, odnosno entitetska politika u oblasti transrodnosti. U cilju osiguranja adekvatnog provođenja ovog Zakona, dodatna obaveza njegovog praćenja također se daje i Gender centru i Instituciji ombudsmena, imajući u vidu njihovo iskustvo u radu s marginaliziranim grupa i na diskriminaciji na osnovu spola, roda i rodnog identiteta. Na ovaj način osigurava se i nezavisni monitoring od strane institucija koje imaju mandat da štite ljudska prava transrodnih osoba.

Poglavlje VII- Prijelazne i završne odredbe

U ovom dijelu Zakona utvrđuje se obaveza donošenja dva podzakonska akta kojim će biti regulisan proces donošenja odluka ljekarske komisije, odnosno postupak pružanja i pokrivanja troškova zdravstvenih usluga. Također, uvrđuje se obaveza usklađivanja svih zakona i drugih propisa sa ovim Zakonom, te rok stupanja na snagu Zakona. U ovom dijelu ostavlja se duži period od donošenja do stupanja na snagu ovog Zakona s ciljem da se da dovoljno vremena nadležnim institucijama da se adekvatno edukuju u oblasti ljudskih prava transrodnih osoba i upute u implementaciju ovog Zakona i njegovih rješenja.

IV FINANSIJSKA SREDSTVA

Za provođenje ovog Zakona bit će potrebno osigurati sredstva u okviru sistema obaveznog zdravstvenog osiguranja za potrebe pokrivanja troškova medicinske prilagodbe spola.

3.2. MODEL PRAVILNIKA O NAČINU PRIKUPLJANJA MEDICINSKE DOKUMENTACIJE TE UTVRĐIVANJU USLOVA I PRETPOSTAVKI ZA PRIZNAVANJE PRAVNIH POSLJEDICA PROMJENE SPOLA ILI ŽIVOTA U DRUGOM RODNOM IDENTITETU REPUBLIKE SRPSKE

Na osnovu člana 12. i člana 23. Zakona o rodnom identitetu i člana 82. Stav 2. Zakona o republičkoj upravi ministar zdravlja i socijalne zaštite, ministar zdravlja i socijalne zaštite donosi

PRAVILNIK

O NAČINU PRIKUPLJANJA MEDICINSKE DOKUMENTACIJE TE UTVRĐIVANJU USLOVA I PRETPOSTAVKI ZA PRIZNAVANJE PRAVNIH POSLJEDICA PROMJENE SPOLA ILI ŽIVOTA U DRUGOM RODNOM IDENTITETU

Član 1.

(predmet Pravilnika)

- (1) Ovim Pravilnikom propisuje se postupak donošenja mišljenja ljekarske komisije o promjeni spola ili o životu u drugom rodnom identitetu (u daljem tekstu: ljekarska komisija) te utvrđivanje uvjeta i pretpostavki za pravno priznavanje posljedica promjene spola ili života u drugom rodnom identitetu.
- (2) Izrazi koji se koriste u ovome zakonu, a koji imaju rodno značenje, bez obzira na to jesu li korišteni u muškom ili ženskom rodu, obuhvaćaju na jednak način sve osobe.

I. NAČIN PRIKUPLJANJA MEDICINSKE DOKUMENTACIJE

Član 2.

(Načela)

- (1) Svaka osoba, bez obzira na godine života, ima pravo na izražavanje i priznavanje rodnog identiteta, pravo na slobodan razvoj ličnosti u skladu sa vlastitim shvatanjem rodnog identiteta, pravo na postupanje u skladu sa vlastitim shvatanjem rodnog identiteta, pravno priznavanje te činjenice, te pravo na potpuni fizički i psihički integritet i autonomiju, a u skladu sa najvišim međunarodnim standardima koji

proizlaze iz Europske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i predrasudama Europskog suda za ljudska prava.

- (2) U postupcima promjene spola, kao i kod priznavanja pravnih posljedica promjene spola ili života u drugom rodnom identitetu, javna tijela dužna su poštovati dostojanstvo ličnosti i postupati na principima humanosti i zaštite prava osobe, te načela zaštite najboljeg interesa djeteta, načela zabrane diskriminacije i načela zaštite ličnih podataka.
- (3) Svaka osoba ima pravo na efektivan pristup medicinskim službama i uslugama iz oblasti zdravstvene zaštite koje se bave promjenom spola bez postavljanja nerazumnih zahtjeva od strane istih.
- (4) Niko ne smije biti prisiljen na podvrgavanje medicinskim postupcima, uključujući i hirurško prilagođavanje spola, sterilizaciju ili hormonsku terapiju, kao uslov za priznavanje promjene spola ili priznavanje života u drugom rodnom identitetu.
- (5) Medicinski radnici dužni su da štite život, zdravlje, privatnost i dostojanstvo u skladu sa principima ljekarske etike, načelima humanosti i standardima savremene medicine.
- (6) Dijete ima pravo na vlastito shvatanje rodnog identiteta. Zakonski zastupnik, javna tijela i organi unutrašnjih poslova dužni su poštovati najbolji interes djeteta u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta i drugim međunarodnim standardima.

Član 3.

(Zabrana diskriminacije)

- (1) Zabranjen je svaki oblik diskriminacije na osnovu spola, spolnih karakteristika, roda, rodnog identiteta i rodnog izražavanja u svim područjima i oblastima života, a posebno u oblastima:
  - a) zapošljavanja, rada i radnih uslova, uključujući pristup zaposlenju, zanimanju i samozapošljavanju, te vezano za radne uslove, naknade, napredovanja u službi i otpuštanja sa posla,
  - b) obrazovanja, nauke i sporta,
  - c) socijalne zaštite, uključujući socijalno osiguranje, socijalne nadoknade, socijalnu pomoć i načina postupanja prema korisnicima socijalne zaštite,
  - d) zdravstvene zaštite, uključujući dostupnost zaštite i liječenja, i u odnosu na način na koji se pruža zaštita i liječe pacijenti,
  - e) obuke, uključujući početno osposobljavanje i stalno stručno usavršavanje, sve vrste i sve nivoe profesionalnog usmjeravanja, dokvalifikacije i prekvalifikacije, uključujući i sticanje praktičnog radnog iskustva,

- f) pravosuđa i uprave, uključujući aktivnosti policije i drugih službenika za sprovođenje zakona, službenika pogranične kontrole, te vojnog i zatvorskog osoblja,
  - g) stanovanja, uključujući pristup stanovanju, uslove stanovanja i raskid ugovora o najmu,
  - h) javnog informisanja i medija,
  - i) članstva u profesionalnim organizacijama, uključujući članstvo u organizaciji radnika ili poslodavaca ili u bilo kojoj drugoj organizaciji,
  - j) roba i usluga namijenjenih javnosti i javnim mjestima,
  - k) obavljanja privredne djelatnosti,
  - l) učešća u kulturnom i umjetničkom stvaralaštvu, i
  - m) jednakog učešća u javnom životu.
- (2) Na odredbe ovog Pravilnika shodno se primjenjuju odredbe zakona kojima se uređuje oblast zabrane diskriminacije.

Član 4.

(Odluka ljekarske komisije)

- (1) Mišljenje ljekarske komisije predstavlja akt na osnovu kojeg nadležni organ uprave donosi rješenje o upisu promjene spola i rješenje o promjeni imena.
- (2) U svrhu izdavanja mišljenja ljekarske komisije, podnositelj zahtjeva je obavezan priložiti medicinsku dokumentaciju.
- (3) U svrhu izdavanja mišljenja ljekarske komisije punoljetna osoba, obavezna je uz zahtjev priložiti sljedeću medicinsku dokumentaciju:
  - a) mišljenje doktora medicine specijaliste psihijatrije,
  - b) mišljenje doktora medicine specijaliste endokrinologije/dijabetologije,
  - c) mišljenje kliničkog psihologa.
- (4) Ako je podnositelj zahtjeva dijete, zakonski zastupnik, obavezan je uz zahtjev priložiti sljedeću medicinsku dokumentaciju:
  - a) mišljenje doktora medicine specijaliste dječije i adolescentne psihijatrije,
  - b) mišljenje doktora medicine specijaliste pedijatrijske endokrinologije,
  - c) mišljenje doktora medicine specijaliste pedijatrije,
  - d) mišljenje kliničkog psihologa s iskustvom na području dječije psihologije i
  - e) mišljenje nadležnog centra za socijalni rad o ličnim i porodičnim prilikama.
- (5) Izuzeto od stava 3. ovoga člana, podnositelj zahtjeva za upisom

promjene spola na osnovu života u drugom rodnom identitetu nije obavezan priložiti mišljenje doktora medicine specijaliste endokrinologije/dijabetologije.

- (6) Direktor kliničkog centra obavezan je imenovati ljekarsku komisiju koja daje mišljenje o promjeni spola na osnovu zahtjeva zainteresovanog lica u roku od 15 dana po primitku zahtjeva.

Član 6.

- (1) Članovi ljekarske komisije mogu svoje mišljenje dati zajednički. Ako se ne slažu, svaki od njih je obavezan odvojeno dati svoje mišljenje.
- (2) Podnositelj zahtjeva može umjesto medicinske dokumentacije i mišljenja iz člana 4. ovoga Pravilnika, priložiti medicinsku dokumentaciju i mišljenja stručnjaka izvan Republike Srpske koji imaju iskustvo i edukaciju iz područja zdravstvene zaštite transrodnih osoba, a koji su izvan Republike Srpske pratili promjene rodnoeg identiteta podnosioca zahtjeva ili su učestvovali u procesu promjene spola podnosioca zahtjeva.

II. UTVRĐIVANJE USLOVA I PRETPOSTAVKI ZA PROMJENU SPOLA ILI O ŽIVOTU U DRUGOM RODNOM IDENTITETU

Član 7.

- (1) Ljekarska komisija donosi mišljenje na temelju medicinske i druge dokumentacije propisane ovim Pravilnikom i obavezna je kod donošenja mišljenja postupati u skladu s odredbama člana 2. i 3. ovoga Pravilnika.

Član 8.

- (1) Podnositelj predaje zahtjev za donošenje odluke kojom se daje mišljenje o promjeni spola uz koju prilaže medicinsku dokumentaciju ljekarskoj komisiji.
- (2) Zahtjev se podnosi na obrascu koji se nalazi u prilogu broj 1 ovog Pravilnika.
- (3) Komisija broji najmanje tri člana od kojih je jedan predsjedavajući komisije.
- (4) Predsjednik ljekarske komisije obavezan je u roku od 15 dana od dana prijema urednog zahtjeva zakazati sjednicu ljekarske komisije.
- (5) Ljekarska komisija obavezna je donijeti odluku u roku od 30 dana od dana održavanja sjednice.
- (6) Ako mišljenja stručnjaka iz dostavljene medicinske dokumentacije nisu jasni ili potpuni, ako su mišljenja dvaju ili više stručnjaka

proturječni, ako mišljenje stručnjaka nije dovoljno obrazloženo ili se pojavi osnovana sumnja u tačnost danog mišljenja, a ti se nedostaci ne mogu otkloniti, ljekarska komisija može zatražiti mišljenje drugih stručnjaka a može zatražiti i mišljenje zdravstvene ustanove.

- (7) Mišljenje zdravstvene ustanove može se tražiti i onda kad se zbog složenosti slučaja može opravdano pretpostaviti da će se na taj način doći do zajedničkog mišljenja.
- (8) U slučaju iz stava 5. i 6. ovoga člana, ljekarska komisija o tome bez odlaganja pisano obavještava podnositelja zahtjeva i u obavijesti navodi medicinsku dokumentaciju koju je podnositelj zahtjeva obavezan dodatno dostaviti.
- (9) Ukoliko ljekarska komisija odlučuje o zahtjevu maloljetnog lica obavezna je pribaviti mišljenje nadležnog centra za socijalni rad.
- (10) Ljekarska komisija donosi odluku kojom daje pozitivno ili negativno mišljenje o promjeni spola ili životu u drugom rodnom identitetu.
- (11) Odluka se dostavlja podnositelju zahtjeva koji ima pravo u roku do 15 dana da uloži prigovor Ministarstvu zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske.
- (12) O prigovoru odlučuje drugostepena komisija koju imenuje ministar zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske.
- (13) Komisija iz stava(12) ima 5 članova u čijem sastavu ne mogu biti članovi prvostepene komisije.
- (14) Odluka drugostepene komisije je konačna. Protiv odluke drugostepene komisije može se pokrenuti upravni spor.

Član 9.

Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske vodi evidenciju o izdanim odlukama ljekarskih komisija.

III. PRIJELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE

Član 10.

Postupci započeti prije stupanja na snagu ovoga Pravilnika, dovršit će se po propisima koji su važili prije donošenja ovog Pravilnika.

Član 11.

Kao sastavni dio u prilogu ovog Pravilnika nalaze se sljedeći obrasci:

1. Zahtjev za donošenje odluke ljekarske komisije
2. Obrazac mišljenja
3. Odluka ljekarske komisije

Član 12.

Ovaj Pravilnik stupa na snagu trideset dana od dana objave u Službenom glasniku Republike Srpske.

**PRILOG I - ZAHTJEV ZA DONOŠENJE ODLUKE LJEKARSKE KOMISIJE
KLINIČKOG CENTRA O PROMJENI SPOLA**

Lični podaci podnosioca_ice:

Ime i prezime:	Datum rođenja:
Mjesto rođenja:	JMB:
Ime i prezime roditelja:	Datum rođenja roditelja:
Adresa stanovanja:	Državljanstvo:
Datum:	Potpis:

Podaci o roditeljima/starateljima , ukoliko je podnositelj_ica maloljetan_a:

Ime i prezime majke:	Ime i prezime oca:	Ime i prezime staratelj_ice:
Adresa stanovanja:	Adresa stanovanja:	Adresa stanovanja:
JMB:	JMB:	JMB:
Potpis:	Potpis:	Potpis:

Razlog podnošenja zahtjeva (zaokružuje podnositelj_ica ili roditelj, odnosno roditelji ili staratelj_ica):

a) život u drugom rodnom identitetu	b) prilagodba spola
-------------------------------------	---------------------

Prilozi:

(zaokružuje podnositelj_ica zahtjeva, roditelji ili staratelj_ica):

1. Mišljenje/nalaz doktora medicine specijalista psihijatrije
2. Mišljenje/nalaz doktora medicine specijalista endokrinologije i dijabetologije
3. Mišljenje kliničkog psihologa
4. Mišljenje/nalaz doktora medicine specijalista dječije i adoles-

centske psihijatrije

5. Mišljenje/nalaz doktora medicine specijalista pedijatrijske endokrinologije
6. Mišljenje doktora medicine specijalista pedijatrije
7. Mišljenje centra za socijalni rad

PRILOG II - OBRASCI MIŠLJENJA I NALAZA

a) Mišljenje/nalaz doktora medicine specijalista psihijatrije/endokrinologije i dijabetologije/dječije i adolescentske psihijatrije/pedijatrijske endokrinologije/pedijatrije:

Zdravstvena ustanova/privatna praksa:	Doktor medicine specijalist _____/ Klinički psiholog/ dječji klinički psiholog:
Mišljenje o činjenici da je podnositelj zahtjeva promijenio spol je (zaokružiti): a) pozitivno b) negativno Mišljenje o činjenici da podnositelj zahtjeva da živi u drugom rodnom identitetu je (zaokružiti): a) pozitivno b) negativno (zaokružiti samo jedno)	
Obrazloženje mišljenja:	
Dokumentacija na kojoj se mišljenje temelji:	
Datum:	Potpis i faksimil:

b) Mišljenje centra za socijalni rad:

Centar za socijalni rad:	Ispred Centra za socijalni rad izradili:
Ime i prezime:	Datum rođenja:
Adresa stanovanja:	JMB:

Izveštaj o ličnim i porodičnim prilikama:	
Datum:	Potpis i ovjera:

PRILOG III - OBRAZCI MIŠLJENJA LJEKARSKE KOMISIJE

- a) Odluka ljekarske komisije imenovane rješenjem direktora kliničkog centra broj ____ u sastavu _____, donosi:

MIŠLJENJE LJEKARSKE KOMISIJE O PROMJENI SPOLA

Broj Mišljenja:

Broj sjednice:

Datum sjednice:

Daje se pozitivno/negativno (zaokružiti jedno) mišljenje o životu u drugom rodnom identitetu za (upisati ime i prezime podnosioca zahtjeva): _____ rođ. _____ u _____, JMB: _____ za upis promjene ____ (M/Ž) spola u ____ (Ž/M) spol u matičnu knjigu rođenih.

Obrazloženje

(pojašnjenje razloga na temelju kojih je Mišljenje doneseno):

Potpis predsjednik ljekarske komisije:

---

b) Odluka ljebarske komisije imenovane rješenjem direktora kliničkog centra broj ____ u sastavu _____, donosi:

**MIŠLJENJE LJEKARSKE KOMISIJE O ŽIVOTU U DRUGOM
RODNOM IDENTITETU**

Broj Mišljenja:

Broj sjednice:

Datum sjednice:

Daje se pozitivno/negativno (zaokružiti jedno) mišljenje o promjeni spola za (upisati ime i prezime podnositelja_ice zahtjeva) :
_____ rođ. _____ u _____,
JMB: _____ za upis promjene _____ (M/Ž) spola u
_____ (Ž/M) spol u matičnu knjigu rođenih.

Obrazloženje

(pojašnjenje razloga na temelju kojih je Mišljenje doneseno):

Potpis predsjednik ljebarske komisije:

O SARAJEVSKOM OTVORENOM CENTRU

Sarajevski otvoreni centar (SOC) zagovara puno poštivanje ljudskih prava i društvenu inkluziju LGBTI osoba i žena. Sarajevski otvoreni centar je nezavisna, feministička organizacija civilnog društva koja teži osnažiti LGBTI (lezbejke, gej, biseksualne, transrodne i interspolne) osobe i žene kroz jačanje zajednice i građenje aktivističkog pokreta. SOC također javno promovira ljudska prava LGBTI osoba i žena, te na državnom, evropskom i međunarodnom nivou zagovara unapređivanje zakonodavstva i javnih politika u Bosni i Hercegovini.

Ovdje ćemo istaći samo neka postignuća koja se odnose na ravnopravnost LGBTI osoba. Pored psihosocijalnog i pravnog savjetovanja, nastavili smo da vodimo jedini LGBTI medij u državi - portal www.lgbti.ba. Organizirali smo treninge za policiju, tužilaštva i sudove, te smo intenzivno radili sa novinarima_kama i mladim pravnicima_ama. Naš zagovarački fokus smo usmjerili na: a) izmjene Zakona o zabrani diskriminacije BiH, b) izmjene Krivičnog zakona FBiH, i c) usvajanje LGBTI inkluzivnih godišnjih operativnih planova za ravnopravnost spolova na nivou entiteta i države. Tokom 2015. i 2016. godine provodili smo i medijske kampanje koje su dosegle preko milion bh. građana_ki, a organizirali smo i LGBTI filmski festival - Merlinka. Detaljan pregled svih naših aktivnosti i postignuća dostupan je u našem izvještaju o radu za 2015. godinu, na: www.soc.ba -> O nama -> Izvještaji.

Ova publikacija izlazi u okviru edicije Ljudska prava koju objavljuje Sarajevski otvoreni centar. U ediciji Ljudska prava objavljujemo različite izvještaje, tekstove i publikacije koje se tiču ljudskih prava žena, lezbejki, gej muškaraca, biseksualnih, transrodnih i interspolnih osoba.

Sljedeće publikacije u izdanju Sarajevskog otvorenog centra tiču se ljudskih prava transrodnih osoba:

Damir Banović, Jasmina Čaušević, Slobodanka Dekić, Ryan Finn (2015): ŽIVOT VAN ZADATIH NORMI. Transrodnost u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Dostupna na: <http://soc.ba/zivot-van-zadatih-normi-transrodnost-u-bosni-i-hercegovini/>.

Vladana Vasić (2013): Izvještaj o pravnom položaju transrodnih osoba u BiH. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Dostupna na: <http://soc.ba/izvjestaj-o-pravnom-polozaju-transrodnih-osoba-u-bih/>.

www.soc.ba // www.lgbti.ba // www.eu-monitoring.ba

Ljudska prava transrodnih osoba u BiH ostaju još uvijek neadekvatno zaštićena, a posebno njihovo pravo na samoodređenje u smislu određenja roda, odnosno rod-nog identiteta koje je ili u potpunosti onemogućeno ili ograničeno neadekvatnim pravnim rješenjima i praksom. Modeli zakona koje imate pred sobom, praćeni pravilnicima za prikupljanje dokumentacije neophodne za pravnu promjenu spola, predstavljaju prijedlog rješenja ovakve situacije i nadamo se korak naprijed u zaštiti ljudskih prava transrodnih osoba u Bosni i Hercegovini.